

אונקלוס

(א) ואמר יי לאברם איזיל לך מארצך ומילדותך ומבית אבונך לארעא דאחזינך: (ב) ואעבדינך לעם סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך: (ג) ואברך מברך ומלטטך אילוט ויתברכון בדילך* כל זרעית ארעא: (ד) ואזל אברם כמא דמליל עמיה יי ואזל עמיה לוט ואברם בר שבעין וחמש שנין במפקיה מחרן: (ה) ודבר אברם ית שרי אתתיה וית לוט בר אחוהי וית כל קנינהון די קנו וית נפשטא דשעפידו לאורייתא* בחרן א. בגלך. ב. ששעברו לתורה.

יב א ויאמר יהוה אל-אברם לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל-הארץ אשר אראך: ב ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ג ואברכה מברכך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: ד וילך אברם באשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן-חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ה ויקח אברם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו ואת-כל-רכושם אשר רכשו ואת-הנפש אשר-עשו בחרן

רש"י

חותמין צבולן, תלמוד לומר והיה זרעה, כך חותמין ולא זרעה: מארצך - והלא כבר יצא משם עם אביו וצא עד לחרן, הלא כך אמר לו, התרחק עוד משם ולא מבית אביו: אשר אראך - לא גלה לו הארץ מיד כדי לחצצה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור. כיוצא בו צנף את יחידך אשר הוצאת את יצחק (להלן ע"ב). כיוצא בו על אחד הקרים אשר אמר אליך (ע"ב). כיוצא בו וקרא אליך את הקריאה אשר אנכי דבר אליך (וינה ג ע): (ג) ונברכו בך - יש אגדות רבות וזה פשוטו, אדם אומר לצנו תהא כזרעה, וכן כל ונברכו כך שבמקרא, וזה מוכיח כך יצרך ישראל לאמר ישמך חללים פחפחים וכננשם (להלן ע"ב): (ה) אשר עשו בחרן - שהכניסו [שהכניסו] תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים ושרי מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב

יב (א) לך לך - להנאתך ולטובתך, שם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לצניס, ועוד שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול - לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את הממון, וממעטת את השם, לכך הוצק לשלשה זכות הללו, שהצטיחו על הצניס ועל הממון ועל השם: ואברך - צממון. (ס"א וזה ואגדלה שמך, הריני מוסיף אות על שמך, שעד עכשיו שמך אצרכי מכאן ואילך אצרכה, ואצרכה עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם. צרש"י ישן): והיה ברכה - הצרכות נתונות צידך, עד עכשיו היו צידי, צרכתי את אדם ואת נח ואותך, ומעכשיו אתה תצרך את אשר תחפון. דבר אחר, ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם, ואצרכך זה שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו

מקורי רש"י

1. ע"י מדרש תנחומא (חיי שרה סי' ו): ואגדלה שמך, אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אני עושה שמך למנין אברים שבך, מה אברים רמ"ח, אף שמך רמ"ח. ז. ע"י בראשית רבה (פרשה לט סי' יא): א"ר ברכיה, כבר כתוב ואברכה, מה תלמוד לומר והיה ברכה, אלא א"ל, עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי, מיכן ואילך הרי הברכות מסורות לך, למאן דחזי לך למברכא בריך. ח. ע"י פסחים (ק"ז ע"ב): ואעשך לגוי גדול, זה שאומרים אלהי אברהם. ואברך, זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך, זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהו חותמין בכולן, תלמוד לומר והיה ברכה, כך חותמין ואין חותמין בכולן. ט. ע"י בראשית רבה (פרשה נה סי' ז): לך לך זו אפרכיה שלך, וממולדתך זו שכונתך, מבית אביך זו בית אביך. י. ע"י שם (פרשה לט סי' ט): ולמה לא גלה לו, כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה. הוא דעתיה דרבי יוחנן, דאמר ר' יוחנן ויאמר קח נא את בןך את יחידך (בראשית כב).

א. ע"י זוהר (ויקהל ריט ע"ב): ועל דא כתיב במשה, קח לך, להנאתך ולתועלתך (וכן אוקמוה בפסל לך, מההוא פסולת דלוח אבנא נתעשר משה, אופ הכי לך, להנאתך ולטובתך). ב. ע"י מדרש תנחומא (לך לך סי' ג): לך לך, מהו לך לך, ל' שלשים כ' עשרים הרי עולה בגימטריא ק'. רמז לו, כשתהיה בן מאה תוליד בן כשר. ג. ע"י שם: א"ל הקב"ה, לך לך מארצך ואני אודיע טבעך בעולם. וע"י בראשית רבה (פרשה לט סי' יא): רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר שיצא מוניטין שלו בעולם ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם, אברהם ואעשך לגוי גדול יצא לו מוניטין. ומהו מוניטין שלו זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן. ד. ע"י שם: אמר רבי חייא, לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את היציאה וממעטת את השם. ממעטת פריה ורביה, ואעשך לגוי גדול. ממעטת את היציאה, ואברך. ממעטת את השם, ואגדלה שמך. ולפום דאמרין אינשי מבית לבית חלוק, מאתר לאתר נפש. ברם את לא נפש את חסר ולא ממון. ה. ע"י הערה הקודמת.

אונקלוס

וַיֵּצְאוּ לְלַכְתּ אַרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן:
 וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאַרְץ עַד מְקוֹם שְׂכֵם עַד אֵלּוֹן
 מוֹרָה וַהֲכִנְעָנָהּ אִזּוּ בְּאַרְץ: ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־
 אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֲךָ אֶתְּךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן
 שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו: ח וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם
 הַתְּהָרָה מִקְדָּם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אֶהְלֵה בֵּית־אֵל מִיָּם
 וַהֲעִי מִקְדָּם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
 יְהוָה: ט וַיִּסַּע אַבְרָם הַלּוֹךְ וַנְּסוּעַ הַנְּגַבָּה: פ
 וַיְהִי רָעַב בְּאַרְץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיִם לַגּוֹר

ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו
 לארעא דכנען: (ו) ועבר אברם
 בארעא עד אתר שכם עד מישר
 מורה ויכנענאה כן בארעא:
 (ז) ואתגליי יי לאברם ואמר לבנך
 אתן ית ארעא הדא ובנא תמן
 מדבחא קדם יי דאתגליי ליה:
 (ח) ואיסתלק מתמן לטורא ממדנחי
 לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל
 ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן
 מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי:
 (ט) ונטל אברם אזיל ונטיל
 לדומא: (י) והוה כפנא בארעא
 ונחת אברם למצרים לאתותבא

ג. והתגלה. ד. לפני. ה. שנתגלה. ו. ממזרח. ז. ממערב. ח. ממזרח. ט. לפני. י. והתפלל. יא. להתישב.

רש"י

(ח) ויעתק משם - אהלה: מקדם לבית אל -
 במזרח של צית אל, נמלאת צית אל במערב, והוא
 שנאמר צית אל מים: אהלה - אהלה כתיב בתחלה
 נטע את אהל אשתו ואח"כ את שלו (צ"ר פליט סי' טו):
 ויבן שם מזבח - נחנצא שעמידין בניו להכשל שם על
 עון עקן, והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע -
 לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונסוע משם ונטה
 אהלו במקום אחר, וכל מסעיו הנגבה ללכת לדומה
 של ארץ ישראל, והיא לנד ירושלים (פירוש ירושלים הימה באמצע
 העולם וסוף ארץ ישראל. כן פירש בישיבה) שהיא בחלקו של יהודה,
 שנטלו לדומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא
 נחלתו: (י) רעב בארץ - צאותה הארץ לנד,
 לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו
 ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו ללכת ממנה: (י)

כאלו עשאו (לכן כתיב אשר עשו) פשוטו של מקרא,
 עצדים ושפחות שקנו להם, כמו עשה ית פל הפצד
 הנה (לשון קנין) (להלן לא א), וישתאל עשה קיל (במדבר כד יח),
 לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ - נכנס
 לתוכה: עד מקום שכם - להתפלל על בני יעקב
 כשיבואו להלחם בשכם: ארץ מורה - היא שכם,
 הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבעת
 התורה: והכנעני אז בארץ - היה הולך וכושב את
 ארץ ישראל מזרעו של שם, שצחלקו של שם נפלה
 כשחלק נח את הארץ לבניו, שנאמר (להלן יד יח) וימלכי
 ידק מלך עולם, לפיכך (ויאמר) [וירא] ה' אל אברם
 [ויאמר] לזרעך אתן את הארץ הזאת (פסוק ז), עתיד אני
 להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם
 מזבח - על צורת הזרע ועל צורת ארץ ישראל:

מקורי רש"י

ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם
 (יהושע ז), אר"א בן שמוע התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו,
 שנאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר, כלום בנה אברהם מזבח בעי
 אלא שלא יפלו בניו בעי. טו. עי' שם: ויסע אברם הלוך ונסוע
 הנגבה מחקה והולך ומכוין כנגד בית המקדש. טז. עי' שם (פרשה
 מ סי' ב): ויהי רעב בארץ, רבי פנחס בשם רבי חנין דציפורין פתח
 אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים צד). ואם בא להקפיד, ומתורתך
 תלמדנו. מה כתיב באברהם, ואברכך ואגדלה שמך. כיון שיצא, קפץ
 עליו רעבון, ולא קרא תגר ולא הקפיד, אלא וירד אברם מצרימה לגור
 שם, ויהי רעב בארץ. רבי יהושע בן לוי פתח, טרף נתן ליראיו (שם
 קיא), טירוף נתן ליראיו בעולם הזה, אבל לעתיד לבא יזכור לעולם,
 מה כתיב באברהם, ואברכך ואגדלה שמך. כיון שיצא, קפץ עליו
 רעבון ולא הקפיד, ולא קרא תגר, אלא ויהי רעב בארץ.

יא. עי' שם (סי' יד): ואת הנפש אשר עשו בחרן. אמר רבי אלעזר
 בן זימרא, אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד, אינן
 יכולין לזרוק בו נשמה, ואת אמר ואת הנפש אשר עשו, אלא אלו
 הגרים שגייירו. ואם כן שגייירו למה אמר עשו, אלא ללמדך שכל מי
 שהוא מקרב את העובד כוכבים ומגייירו כאלו בראו. ויאמר אשר עשה
 למה נאמר אשר עשו, אמר רב הונא, אברהם היה מגייר את האנשים
 ושרה מגיירת את הנשים. יב. עי' סוטה (לב ע"א): ולהלן הוא אומר
 ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, מה אלון מורה
 האמור להלן, שכם, אף אלון מורה האמור כאן שכם. יג. עי' בראשית
 רבה (פרשה לט סי' טז): ויבן שם מזבח לה', אר"א ג' מזבחות בנה,
 אחד לבשורת א"י, וא' לקנינה, וא' שלא יפלו בניו. יד. עי' שם: ויבן
 שם מזבח לה', אר"א ג' מזבחות בנה אחד לבשורת א"י, וא' לקנינה,
 וא' שלא יפלו בניו, הה"ד ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו

אונקלוס

תִּמְן אָרִי תִקְיָךְ כִּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וְהוּהּ כַּד קָרִיב לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וְאָמַר לְשָׂרֵי אֶתְתִּיּהּ הָא כְּעַן יִדְעָנָא אָרִי אֶתְתָּא שְׂפִירַת חִיזוּ אָתְּ: (יב) וַיְהִי כַּד יַחְזוּן יִתְךְ מִצְרָאֵי וַיִּמְרוּן אֶתְתִּיּהּ דָּא וַיִּקְטְלוּן יְתִי וַיְתִיךְ יְקִימוּן: (יג) אָמְרִי כְּעַן אֶחְתִּי אָתְּ בְּדִיל דִּיּוֹטִיב לִי בְּדִילְךְ וְתִתְקַיִים נַפְשִׁי בְּפִתְגָמֵיכִי: (יד) וְהוּהּ כַּד עָאֵל אֲבָרָם לְמִצְרַיִם וַחֲזוּ מִצְרָאֵי יֵת אֶתְתָּא אָרִי שְׂפִירָא הִיא לְחֻדָּא: (טו) וַחֲזוּ יִתְהּ רַבְרָבֵי פְרַעָה וְשַׁבְחוּ יִתְהּ לְפְרַעָה וְאֲדַבְרַת אֶתְתָּא לְבֵית פְּרַעָה: (טז) וְלֹאֲבָרָם אוֹטִיב בְּדִילָהּ וַהֲוּוּ לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וְחִמְרִין וְעַבְדִּין וְאִמְהָן וְאִתְנָן וְגַמְלִין: יב. עתה. יג. עתה. יד. ותתקיים. טו. בדיבורך.

שָׁם כִּי־כָבַד הָרַעַב בְּאֶרֶץ: יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרַיִמָּה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי אֲשֶׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יִדְעֹתִי כִּי אִשָּׁה יִפְתַּח־מְרָאָה אֹתִי: יב וְהָיָה כִּי יִרְאוּ אֶתְךָ הַמִּצְרַיִם וְאָמְרוּ אֲשֶׁתּוֹ זֹאת וְהִרְגוּ אֹתִי וְאֶתְךָ יַחֲיוּ: יג אֲמַרְי־נָא אֶחְתִּי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בְּעַבְדוֹךָ וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ: שני יד וַיְהִי כַּבּוֹא אֲבָרָם מִצְרַיִמָּה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרַיִם אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִיא מְאֹד: טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פְרַעָה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פְּרַעָה וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרַעָה: טז וְלֹאֲבָרָם הֵיטִיב בְּעַבְדוּרָהּ וַיְהִי־לָהּ צֶאֱן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וְעַבְדִּים וְשִׁפְחֹת וְאִתְנַת וְגַמְלִים:

רש"י

יפה"ט. ודומה לו הנה נא חלני סורו נא (להלן יט ט): (יג) למען ייטב לי בעבורך - יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה - היה לו לומר כבואם מצרימה, חלל למד שהטמין אותה צמיצה ועל ידי שתצטעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה - הללוה ציניהם לומר הגונה זו למלכ"א: (טז) ולאברם היטיב - פרעה צעזורה:

(יא) הנה נא ידעתי - מדרש אגדה, עד עכשיו לא הכיר זה מתוך לניעות שצטניהם ועכשיו הכיר זה על ידי מעשה". דצר אחר, מנהג העולם שעל ידי טורח הדרכך אדם מתבזה וזאת עמדה ציפיה". ופשוטו של מקרא, הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפך, ידעתי זה ימים רצים כי יפת מראה את ועכשיו אנו צאים צין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה

מקורי רש"י

למצרים, היא התגלתה וראה אותה. יח. עי' בראשית רבה (פרשה מ ס"ד): ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה, כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, אלא שע"י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה. יט. עי' שם: ר' זעירא בשם רבי סימון אמר, הלכנו בארם נהרים ובארם נחור, ולא מצאנו אשה נאה כמותך, עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים אמרי נא אחותי את וגו'. כ. עי' שם (ס"ה): ויהי כבא אברם מצרימה ויראו המצרים, ושרה היכן היתה, נתנה בתיבה, ונעל בפניה, כיון דמטא למכסא, אמרין ליה הב מכסא, אמר אנא יהיב מכסא, אמרין ליה מאנין את טעין, אמר אנא יהיב דמאנין, אמרין ליה דהב את טעין, אמר אנא יהיב מן דדהב, אמרו ליה מטכסין את טעין, אמר דמטכסי אנא יהיב, מרגלין את טעון, אמר אנא יהיב דמרגלין, אמרין ליה לא אפשר אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה, כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה. כא. מדרש ילמדנו (בראשית אות סד): ויהללו אותה אל פרעה, אמרו, אין דרך זו להשתמש בה הדיוט.

יז. עי' (ב"ב טז ע"א): אברהם, אפילו בדידה לא איסתכל, דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מכלל דמעיקרא לא הוה ידע לה. עי' מדרש תנחומא (לך לך ס"ה): באותה שעה הלכו שניהם, כיון שהגיעו לפילי של מצרים ועמדו על היאור, ראה אברהם אבינו בבואה של שרה באותו נהר כחמה זורחת, מכאן שנו חכמים שכל הנשים בפני שרה כקוף בפני אדם. אמר לה, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מכאן אתה למד שלא היה יודע אותה קודם לכן כדרך הנשים. ועי' זהר לך לך (פא ע"ב): ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, וכי עד ההיא שעתא לא הוה ידע אברהם דאשה יפת מראה הוות, אלא הא אוקמוה, דעד ההיא שעתא לא אסתכל בדיקנא דשרה מסגיאות צניעותא דהות ביניהון, וכד קריב למצרים אתגלייא איהי וחמא בה. תרגום: "וויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", וכי עד העת ההיא לא היה יודע אברהם שהיתה אשה יפת מראה. אלא הרי פרשוה, שעד השעה ההיא לא הסתכל בדמות שרה מרוב הצניעות שהיתה ביניהם, וכשקרב

אונקלוס

(יז) ואייתישׁ יי על״ פּרעה מכתשין רברבין ועל אנשׁ״ ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: (יח) וקרא פּרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: (יט) למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו וכען הא אתתך דבר ואיניל: (כ) ופקיד עלוהי פּרעה גוברין ואלויאוי״ יתיה וית אתתיה וית כל דליה: (א) וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל דליה ולוט עמיה לדרומא״: (ב) ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא וכדקבא: (ג) ואזל למטלנוהי מדרומא״ ועד בית אל עד אתרא דפרסיה״ תמן משכניה בקדמיתא בין בית אל ובין עי: (ד) לאתר מדבחא די עבד תמן בקדמיתא וצלי״ תמן אברם בשמא די״: טז. והביא. יז. על. יח. אנשי. יט. וליוו. א. לדרום. ב. מדרום. ג. שפרס. ד. והתפלל.

יז וינגע יהוה | את-פרעה נגעים גדלים ואת- ביתו על-דבר שרי אשת אברם: יח ויקרא פּרעה לאברם ויאמר מה-זאת עשית לי למה לא- הגדת לי כי אשתך הוא: יט למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך: כ ויצו עליו פּרעה אנשים וישלחו אתו ואת-אשתו ואת-כל-אשר-לו: יג א ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל-אשר-לו ולוט עמו הנגבה: ב ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: ג וילך למסעיו מנגב ועד-בית-אל עד- המקום אשר-היה שם אהלה בתחלה בין בית- אל ובין העי: ד אל-מקום המזבח אשר-עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה: שלישי

רשׁ״י

להר המוריה. ומכל מקום כשהוא הולך ממנרים לארץ כנען מדרום לנפון הוא מהלך, שארץ מנרים צדדומה של ארץ ישראל, כמו שמוכיח צמסעות וצגזולי הארץ: (ב) כבד מאד - טעון משאות: (ג) ויִשַׁךְ לִמְסַעֵיו - כשחזר ממנרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן צהס צהליכמו למנרים, למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו״. דבר אחר, צחורתו פרע הקפותיו״: מנגב - ארץ מנרים צדדומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם - ואשר קרא שם אברם צסס ה׳. וגם יש לומר, ויקרא שם עכשיו צסס ה׳:

מקורי רשׁ״י

שרי שילקה, היה מכהו. ואם אומרת שימתין לו קימעה, היה עושה. כה. עי״ זוהר לך לך (פב ע״ב): דאברהם איהו, מיד ויקרא פרעה לאברם ויאמר וגו׳. ויצו עליו פרעה אנשים, למה, בגין דלא יקרב בר נש בהו לאבאשא לון. כו. עי״ ערכין (טז ע״ב): אמר רב יהודה אמר רב מנין שלא ישנה אדם באכסניא שלו מן התורה שנאמר (אל) [עד] המקום אשר היה שם אהלו בתחלה רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא וילך למסעיו מאי בינייהו איכא בינייהו אכסנאי דאקראי. כז. עי״ בראשית רבה (פרשה מא ס״ג): ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובהבז הה״ד ויוציאם בכסף וזהב וגו׳ (תהלים קה), וילך למסעיו במסעות שהלך, בהן חזר. אמר רבי אלעזר ברבי מנחם, הלך לפרוע הקפותיו.

(יז) וינגע ה' וגו' - צמכת רִאָתָן לקה, שהתשמיש קשה לו״: ואת ביתו - כתרגומו ועל אנש ציתיה. (ומדרשו, לרבות כותלו ועמודיו וכלו. צרשׁ״י יטן)״: על דבר שרי - על פי דבורה, אומרת למלאך הך והוא מכה״: (יט) קח ולך - לא כאצימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך, אלא אמר לו לך ואל תעמוד, שהמנרים שטופי זמה הם, שנאמר (יחזקאל כג ס וזרמת סוקים זרמתס: (כ) ויצו עֲצֵיו - על אודותיו, לשלחו ולשמרו״: וישלחו - כתרגומו וְאֶלְוִיָּאוֹ: יג (א) ויעל אברם וגו' הנגבה - לצא לדרומה של ארץ ישראל, כמו שאמר למעלה הלך ונסוע הנגבה,

כב. עי״ בראשית רבה (פרשה מא ס״ב): ריש לקיש בשם בר קפרא אמר, פרעה בראתן לקה. אמר רשב״ג, מצאני זקן אחד מוכה שחין בציפורין, ואמר לי כ״ד מיני שחין הם, ואין לך קשה מכולם שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד, ובו לקה פרעה. אמר רבי אחא, אפילו קורות ביתו לקו. כג. עי״ הערה הקודמת. כד. עי״ מדרש תנחומא (לך לך ס״ה): וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי. מהו על דבר שרי, באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו, בא פרעה לשלוף מנעלה, היה מכהו בידו. בא ליגע בבגדיה, היה מכהו. והיה נמלך המלאך בשרה על כל מכה ומכה. מנין, שכך כתיב, על דבר שרי, על דבור שרי לא נאמר ולא על עסק ולא על אודות ולא בעבור ולא בגלל, אלא על דבר שרי, ואם אומרת

אונקלוס

(ה) ואף ללוט דאזיל עם אברם הוון
 עאן ותורין ומשפנין: (ו) ולא סוברת
 יתהון ארעא למיתב כחדא ארי
 הנה קינינהון סגי ולא יכילו למיתב
 פחדא: (ז) והנת מצותא בין רען
 בעיריה דאברם ובין רען בעיריה
 דלוט וכנענאה ופריזאה בכן יתיב
 בארעא: (ח) ואמר אברם ללוט לא
 פען תהי מצותא בינא וביןך ובין
 רעותי ובין רעותך ארי גוברין אחין
 אנחנא: (ט) הלא כל ארעא קדמך
 אתפרש פען מלותי אם את לצפונא
 אנא לדרומא ואם את לדרומא
 אנא לצפונא: (י) וזקף לוט ית
 עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא
 ארי כולה בית שקיא קדם דחבל
 ית ית סדום וית עמורא כגינתא
 דיי בארעא דמצרים מטי לצוער:

ה וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר
 ואהלים: ו ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו
 כיהיה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו:
 ז ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי
 מקנה לוט והכנעני והפריזי אז ישב בארץ:
 ח ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני
 וביןך ובין רעי ובין רעיד פיאנשים אחים
 אנחנו: ט הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי
 אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאלה:
 י וישאל לוט את עיניו וירא את כל כפר הירדן
 כי כלה משקה לפני שחת יהוה את סדם
 ואת עמרה כגן יהוה בארץ מצרים באכה צער:

ה. עתה. ז. אתה לצפון. ח. אני לדרום. ט. אתה לדרום. י. אני לצפון. יא. מישר. יב. בית. יג. מגיע עד.

רש"י

ככל אשר תשז (צטב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן
 ולעזר, וסוף דבר הושרך לו שנאמר (להן ד' יז) וישמע אברם
 פי נשצה אחיו וגו': ואימנה - להימין את עממי, כמו
 ואשמאלה לשמאליל את עממי. ואם תאמר, היה לו לינקד
 ואימינה, כך מנינו במקום אחר (שמואל ב' יד יט) אם אש
 להימין, ואין נקוד להימין: (י) כי בלה משקה - ארץ
 נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה -
 היה אותו מיסור: כגן ה' - לחילנות: בארץ מצרים -
 לזרעים (בראשית רבה פמ"א ס"ו ז): באכה צער - עד לער.
 ומדרש אגדה, דורשו לגנאלי, על שהיו שטופי זמה צחר לו
 לוט בשכנותם. במסכת הוריות (י ע"ג ב):

(ה) ההלך את אברם - מי גרם שהיתה לו זמת, הליכתו
 עם אברם כ"ח: (ו) ולא נשא אותם - לא היתה יכולה
 להספיק מרעה למקניהם, ולשון קצר הוא וצריך להוסיף
 עליו, כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ, לפיכך כתב ולא
 נשא כלשון זכר: (ז) ויהי ריב - לפי שהיו רועיו של לוט
 רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם
 מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים נתנה הארץ לאברם
 ולו אין יורש ולוט [בן אחיו] יורשו ואין זה גזל, והכתוב
 אומר והכנעני והפריזי אז יושב צאריך ולא זכה זה אברם
 עדיין כ"ט: (ח) אנשים אחים - קרובים. ומדרש אגדה,
 דומין בקלסתר פנים ל"א: (ט) אם השמאל ואימנה -

מקורי רש"י

עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ. (ועי' פסיקתא רבתי פרשה
 ג). ל. עי' פרקי דרבי אליעזר (פרק לה): אל נא תהי מריבה
 ביני וביןך ובין רועי ובין רועיך כי אנשים אחים אנחנו. וכתוב
 אחר אומ' וישמע אברם כי נשבה אחיו, וכי אחיו היה, והלא בן
 אחיו היה, אלא ללמדך, שבני אחיו של אדם כאחיו. לא. עי'
 ילקוט שמעוני תורה (רמז ע): כי אנשים אחים אנחנו, וכי אחים
 היו, אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו. לב. ז"ל: א"ר יוחנן,
 כל הפסוק הזה לשם עבירה נאמר, וישא לוט, ותשא אשת
 אדניו את עיניה, את עיניו, ויאמר שמשון [וגו'] אותה קח לי
 כי היא ישרה בעיני, וירא, וירא אותה שכס בן חמור, את כל
 ככר הירדן, כי בעד אשה זונה עד ככר לחם, כי כלה משקה,
 אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי.

כח. עי' ב"ק (צג ע"א): א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא
 דאמרי אינשי, בתר מרי ניכסי ציבי משך, א"ל דכתיב וגם ללוט
 ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים. כט. עי' בראשית
 רבה (פרשה מא ס"ו ה): ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין
 רועי מקנה לוט. רבי ברכיה בשם רבי יהודה בר סימון אמר,
 בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה, ובהמתו של לוט
 לא היתה יוצאה זמומה. היו אומרים להם רועי אברהם, הותר
 הגזל, היו אומרים להם רועי לוט, כך אמר הקב"ה לאברהם,
 לזרעך אתן את הארץ הזאת, ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד.
 למחר הוא מת, ולוט בן אחיו יורשו, ואין אכלין, מדידהון אינון
 אכלין. אמר להם הקב"ה, כך אמרתי לו, לזרעך נתתי אימתי,
 לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה. והכנעני והפריזי אז יושב בארץ,

אונקלוס

(יא) ובחר ליה לוט ית כל מישור" ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואיתפרשו גבר מלות אחוהי: (יב) אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקירו מישרא" ופרס עד סדום: (יג) ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיביין בגויתיהון" קדם" יי לחדא: (יד) ויי אמר לאברם בטר דאתפרש לוט מעמיה זקוף כעז" עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינתא ולמערכא" (טו) ארי ית כל ארעא די את חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא: (טז) ואשווי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית איפשר לגבר" לממני ית עפרא דארעא אף בנך לא" יתמנון: (יז) קום הלך בארעא לאורפה ולפותיה ארי לך אתנינה: (יח) ופרס אברם ואתא ויתיב במישורי" ממרא די בחרון ובנא תמן מדבחא קדם יי:

יא ויבחר לו לוט את כל־כפר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו: יב אברם ישב בארץ־כנען ולוט ישב בערי הכפר ויאהל עד־סדם: יג ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה מאד: יד ויהוה אמר אל־אברם אחרי הפרד־לוט מעמו שא־נא עיניך וראה מן־המקום אשר־אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה: טו כי את־כל־הארץ אשר־אתה ראה לך אתנינה ולזרעך עד־עולם: טז ושמתני את־זרעך כעפר הארץ אשר | אם־יוכל איש למנות את־עפר הארץ גם־זרעך ימנה: יז קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה כי לך אתנינה: יח ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחרון ויבן־שם מזבח ליהוה: פ

יד. מישור. טו. מישור. טז. רעים בממונם ורשעים בגופם. יז. לפני. יח. עתה. יט. ולדרום ולמזרח ולמערב. כ. רבים. כא. כמו שאי אפשר לאדם. כב. לא. כג. במישור.

רש"י

ירקב (משלי י ז) לר: רעים - בגופם לה: וחטאים - צמומנס"י: לה' מאד - יודעים רצונם ומתכוונים למרוד צו"ל: (יד) אחרי הפרד לוט - כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו"ל. (ולעיל שהיה לוט אללו וכמיז ויגא ה' אל פגרים, יז ז) צאומה שעה כשר היה וק"ל: (טז) אשר אם יובל איש - כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא - שם אדם (צ"ר פמ"צ סי' ט):

(יא) כבר - מישור, כתרוממו: מקדם - נסע מאכל אצרים (ממזרח) והלך לו למערבו של אצרים, נמלא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה, הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר אי אפשר לא צאצרים ולא צאלהיו"ג: (יב) ויאהל - נטע אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים - ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן וישם קשעים

מקורי רש"י

הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, וחטאים בממונם, דכתיב והיה כך חטא. לו. ע"י הערה הקודמת. לז. ע"י שם: לה', זו ברכת השם, מאד, שמתכוונים וחוטאים. לח. ע"י מדרש תנחומא (ויצא סי' י): כך שנו רבותינו, נר שיש עליו צורת עבודה כו"ם, אסור לישראל להדליק בו, לפי שנאמר ולא תביא תועבה וגו' (דברים ז), שאין השכינה שורה בבית שיש בו צורת עבודה כו"ם, שנא' (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו'. תדע לך, שכל זמן שהיה אברהם דבוק ללוט, לא היה הקב"ה נגלה עליו. כיון שפירש ממנו, נגלה עליו. מנין, א"ר אלעזר בן פדת משום רבי יוסי בן זמרה שנאמר וה' אמר אל אברם (בראשית יג). אימתי, אחרי הפרד לוט מעמו.

לג. ע"י בראשית רבה (פרשה לח סי' ז): והי בנסעם מקדם, נסעו מן מדינחא למיזל למדינחא. אמר רבי אלעזר ב"ר שמעון, הסיעו עצמן מקדמונו של עולם. אמרו, אי אפשרינו לא בו ולא באלהות. לד. ע"י יומא (לח ע"ב): מנא הא מילתא דאמור רבנן שם רשעים ירקב, אמר ליה, דהא כתיב ושם רשעים ירקב. מדאורייתא מנא לך, דכתיב ויאהל עד סדם, וכתיב ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד. לה. ע"י סנהדרין (קט ע"א): תנו רבנן, אנשי סדום אין להן חלק לעולם הבא. שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד, רעים בעולם הזה וחטאים לעולם הבא. אמר רב יהודה, רעים בגופן וחטאים בממונם. רעים בגופן דכתיב, ואיך אעשה הרעה

בראשית יד לך לך

אונקלוס

(א) ויהי ביומי אמרפל מלכא דבבל^א אריוך מלכא דאלסר כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין^ב: (ב) סדרוי קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמורה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבויים ומלכא דבלע היא צוער: (ג) כל אילין איתפנשו למישר חקליא^ד הוא אתר^ה ימא דמלחא: (ד) תרתא עשרי שנין פלחו ית כדרלעומר ותלת עשרי שנין מרדו: (ה) ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גבריאי די בעשפרת קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אמתני^ו דבשנה קריתים: (ו) וית חוראי די בטוריא דשעיר עד מישר^ז פארן דסמין^ח על מדברא: א. של בבל. ב. של עמים. ג. סדרו. ד. למישור השדות. ה. מקום. ו. הגברים. ז. מטילי האימה ח. מישור. ט. שסמוך.

רביעי יד א ויהי בימי אמרפל מלך-שנער אריוך מלך אלסר כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים: ב עשו מלחמה את-ברע מלך סדם ואת-ברשע מלך עמורה שנאב | מלך אדמה ושמאבר מלך צבויים צביים כתיב ומלך בלע היא-צער: ג כל-אלה חברו אל-עמק השדים הוא ים המלח: ד שתים עשרה שנה עבדו את-כדרלעומר ושלש-עשרה שנה מרדו: ה ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ויפו את-רפאים בעשתרת קרנים ואת-הזוזים בהם ואת האימים בשנה קריתים: ו ואת-החרי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על-המדבר:

רש"י

למכו^מ: (ד) שתים עשרה שנה עבדו - חמשה מלכים הללו את כדרלעומר: (ה) ובארבע עשרה שנה - למרדן: בא כדרלעומר - לפי שהוא זעל המעשה נכנס צעזי הקורה^מ: והמלכים - אלו שלשה מלכים: הזוזים - הם זמזומים: (ו) בהררם - זהר שלהם: איך פארן - כתרגומו מישור. ואומר אני, שאין איל לשון מישור, אלא מישור של פארן איל שמו, ושל ממרא אלוני שמו, ושל ירדן ככר שמו, ושל שטים אצל שמו אצל השטים, וכן זעל גד זעל שמו, וכלם מתורגמין מישור, וכל אחד שמו עליו: על המדבר - אכל המדבר כמו ועליו מנפה (במדבר ז ס):

יד (א) אמרפל - הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כשן האש^ט: מלך גוים - מקום יש ששמו גוים, על שם שנתקצלו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל^מ: (ב) ברע - רע לשמים ורע לצריות^{מא}: ברשע - שנתעלה זרשע: שנאב - שונא אצו שזשמים: שמאבר - שם אבר לעוף ולקפוף ולמרוד זהקצו^ה: בלע - שם העיר: (ג) עמק השדים - כך שמו, על שם שהיו זו שדות הרצה^{מב}. ומדרשי אגדה יש הרצה: הוא ים המלח - לאחר זמן נמשך היס לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר, שנתצקעו הלורים סביבותיו ונמשכו יאורים

מקורי רש"י

שמות נקראו לו, עמק השדים, עמק שוה, עמק סוכות עמק השדים שהוא מגדל סדנים ד"א שהוא עשוי שדים שדים תלמים. ד"א שהוא מניק את בנו כשדים עמק שוה. מג. עי' שם: הוא ים המלח, א"ר אייבו, לא היה שם אלא צנורות היאורים, ונתבקעו ונעשו ים הה"ד (איוב כח) בצורות יאורים בקע. מד. עי' שם (ס"ו): שתים עשרה שנה עבדו וגו', רבי יוסי ורשב"ג. רבי יוסי אומר, שנים עשר ושלש עשרה, הרי עשרים וחמשה. אמר רבי שמעון בן גמליאל, כולהון שלש עשרה שנה היו. מה מקיים רבי שמעון בן גמליאל ובארבע עשרה שנה, אלא בארבע עשר למרדן. ובי"ד שנה בא כדרלעומר בעל קורה, טעין בעוביה.

לט. עי' עירובין (נג ע"א): ויהי בימי אמרפל, רב ושמואל. חד אמר נמרוד שמו, ולמה נקרא שמו אמרפל, שאמר והפיל לאברהם אבינו בתוך כבשן האש. וחד אמר אמרפל שמו, ולמה נקרא שמו נמרוד, שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו. מ. עי' בראשית רבה (פרשה מב ס"ד): ותדעל מלך גוים, א"ר לוי, אתר הוא תמן מצטווה ברומי, ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליה א"ר יוחנן, ותדעל הוה שמו. מא. ועי' מדרש תנחומא (לך לך ס"ח): ברע, שהיה רע לשמים ולבריות, ברשע שנעשה רשע, שנאב שהיה שונא לאב שבשמים, שמאבר, שאמר אעלה באבר על במתי עב. מב. עי' בראשית רבה (פרשה מב ס"ה): בלע היא צוער, שנתבלעו דירייה. כל אלה חברו אל עמק השדים, ג'

אונקלוס

(ו) ותבו ואתו למישר פילוג דינא
 היא רקם" ומחו ית כל חקלי
 עמלקא ואת ית אמראה דיתבי
 בעין גדי": (ח) ונפק מלכא דסדום
 ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה
 ומלכא דצבויים ומלכא דבלע היא
 צוער וסדרו עמהון קרבא במישר
 חקליא": (ט) עם" פדרלעומר מלכא
 דעילם ותדעל מלכא דעממין"
 ואמרפל מלכא דבבל" ואריוך
 מלכא דאלסר ארבעה מלכין
 לקביל" חמשא: (י) ומישר חקליא"
 בירין בירין מסקן" חמרא וערקו
 מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן
 ודאשתארו לטורא ערקו: (יא) ושבו"
 ית כל קנינא דסדום ועמורה וית
 כל מיכלהון ואזלו: (יב) ושבו
 ית לוט וית קניניה בר אחוהי
 דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום:
 י. לעמק חילוק הרין. יא. רקם. יב. בעין
 גדי. יג. במישור השדות. יד. עם.
 טו. של עמים. טז. של בבל. יז. נגד. יח. ומישור השדות. יט. מעלות. כ. ולקחו בשבי.

וַיָּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל-עֵין מִשְׁפַּט הַיָּם קָדֵשׁ
 וַיָּבֹאוּ אֶת-כָּל-שְׂדֵה הָעִמְלֹקִי וְגַם אֶת-הָאֲמֹרִי
 הַיֹּשֵׁב בְּחִצְיוֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סֹדֶם וּמֶלֶךְ
 עַמּוֹרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ צְבוּיִים צְבִיִּים כְּתִיב
 וּמֶלֶךְ בַּלַּע הוּא-צֶעֶר וַיַּעֲרְכוּ אֹתָם מִלְחָמָה
 בְּעֵמֶק הַשָּׂדִים: ט אֵת כְּדָרְלֵעוֹמֵר מֶלֶךְ עֵילָם
 וְתִדְעֵל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאִמְרָפֶל מֶלֶךְ שְׁנַעַר וְאַרְיוֹךְ
 מֶלֶךְ אֱלֹסַר אַרְבַּעַה מְלָכִים אֶת-הַחֲמִשָּׁה:
 י וְעֵמֶק הַשָּׂדִים בְּאֵרֶת בְּאֵרֶת חָמְרָה וַיִּנְסוּ
 מֶלֶךְ-סֹדֶם וְעַמּוֹרָה וַיִּפְּלוּ-שָׁמָּה וְהַנְּשָׂאָרִים הָרָה
 נָסוּ: יא וַיִּקְחוּ אֶת-כָּל-רְכֻשׁ סֹדֶם וְעַמּוֹרָה וְאֶת-
 כָּל-אֲכָלָם וַיֵּלְכוּ: יב וַיִּקְחוּ אֶת-לוֹט וְאֶת-
 רְכֻשׁוֹ בֶן-אֲחֵי אַבְרָם וַיֵּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בְּסֹדֶם:

רש"י

אברהם מאור כשדים מכזשן האש, וכיון שינא זה מן
 החמר האמינו באברהם למפרע^מ: הרה נפו - להר
 נפו. (הרה כמו להר), כל תיבה שזריכה למ"ד בתחלתה
 הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג ע"ג). ויש חילוק בין הרה
 להרה, שה"א שזסוף התיבה עומדת במקום למ"ד
 שזראשה, אזל (ס"א ז) אינה עומדת במקום למ"ד
 ונקודה (ס"א לנקוד) פתח תחתיה, והרי הרה כמו להר או
 כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר, אלא שכל אחד נס
 באשר מנא הר תחלה. וכשהוא נותן ה"א שזראשה
 לכתוב הרה או המדברה, פתרונו כמו אל ההר או
 כמו לההר (ס"א להר), ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש
 שזרשה: (יב) והוא יושב בסדום - מי גרס לו זאת,
 שיצתו בסדום^מ:

(ז) עין משפט הוא קדש - על שם העמיד, שעמידין
 משה ואהרן להשפט שם על עסקי אוחו העין והם מי
 מריצה^מ. ואונקולוס תרגמו כפשוטו, מקום שהיו בני
 המדינה מתקצצים שם לכל משפט: שדה העמלקי -
 עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העמיד^מ: בחציון
 תמר - הוא עין גדי, מקרא מלא דזברי הימים (ז' כ
 ז) ציהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו' - ואף על פי
 כן נלחו המועטים, להודיעך שגזורים היו ואף על פי
 כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארת
 בארת חמר - בארות הרצה היו שם, שנוטלים משם
 אדמה לטיט של צנין. ומדרש אגדה, שהיה הטיט
 מוגזל [מגוזל] זהם ונעשה נס למלך סדום שינא משם,
 לפי שהיו באומות מקנתן שלא היו מאמינים שניצל

מקורי רש"י

חגי בשם רבי יצחק אמרו, בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש
 וניצול, יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים, ויש שלא היו מאמינים.
 וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול, התחילו מאמינים באברהם
 למפרע. מה. עי' שם: ויקחו את לוט וגו' כך עשו ללוט נתנו אותו
 בסירה ונטלו אותו עמהם כל כך למה והוא יושב בסדום. לקיים מה
 שנאמר, הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע (משלי יג).

מה. ועי' מדרש תנחומא (לך לך סי' ח): ויבואו אל עין משפט, יתברך
 שמו של הקב"ה, שכתוב בו מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו), על ידי
 שעתידי משה ליטול משפטו בקדש ע"י המים לפיכך נקרא מקדש עין
 משפט. מו. עי' בראשית רבה (פרשה מב סי' ז): ויכו את כל שדה
 העמלקי, עדיין לא נולד עמלק, ואת אמרת ויכו את כל שדה העמלקי,
 אלא מגיד מראשית אחרית. מז. עי' שם: רבי עזריה ורבי יונתן בן

בראשית יד לך לך

אונקלוס

(יג) וַאֲתָא מְשִׁיבָא וְחַוֵּי לְאַבְרָם
 עֵיבְרָאָה וְהוּא שְׂרִי בְּמִישְׁרֵיכָּא מְמַרָא
 אַמּוֹרָאָה אַחֻוּהִי דְאַשְׁכּוּל וְאַחֻוּהִי
 דְעַנְר וְאִינוּן אַנְשֵׁי קִיּוּמִיָּה דְאַבְרָם:
 (יד) וַשְּׁמַע אַבְרָם אֲרִי אִישׁתְּבִי אַחֻוּהִי
 וְזָרִיז ית עוֹלְמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתִיהָ
 תָּלַת מָאָה וְתַמְנֵי עֶסֶר וְרֹדֶף עַד דָּן:
 (טו) וְאִיתְּפְלַג עַלְיֵהוּן לִילְיָא הוּא
 וְעַבְדוּהִי וּמְחַנּוּן וְרֹדְפֵינוּן עַד חוּבָא
 דְּמַצִּיפּוּנָא לְדַמְשֶׁק: (טז) וְאֲתִיב ית
 פֶּל קַנְיָנָא וְאָף ית לוֹט בֶּר אַחֻוּהִי
 וְקַנְיָנִיָּה אֲתִיב וְאָף ית נְשִׂיא וְיֵת עֲמָא:
 כא. במישורי. כב. חירזו את נעריהו.

יג וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיִּגְדַּל לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שֶׁכֵּן
 בְּאַלְנֵי מְמַרָא הָאֲמֹרִי אַחִי אֲשַׁכֵּל וְאֲחִי עֲנַר וְהֵם
 בְּעַלְי בְּרִית־אַבְרָם: יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה
 אָחִיו וַיִּרַק אֶת־חַנִּיכּוֹ וַיִּלְדֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנֶה עָשָׂר
 וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן: טו וַיַּחַלֵּק עֲלֵיהֶם |
 לַיְלָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּבְּסוּ וַיִּרְדְּפוּ עַד־חוּבָה אֲשֶׁר
 מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק: טז וַיָּשֶׁב אֶת כָּל־הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת־
 לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הַשֵּׁיב וְגַם אֶת־הַנְּשִׂימ וְאֶת־הָעַם:

רש"י

האדם או כלי לאומנות שהוא עמיד לעמוד צה. וכן תַּנְּךְ
 לְעַנְר (משלי כז ו), תַּנְּכַת הַמִּנְצָח (במדבר י ז), תַּנְּכַת הַצִּיַּת
 (מסילס ל ב). וזלע"ז קורין לו אינצייני"ר: שמונה עשר
 וגו' - רבותינו אמרו אליעזר לצדו היה, והוא מנין
 גימטריא של שמו"ד: עד דן - שם תשש כחו, שראה
 שעתידין בניו להעמיד שם עגל"ה: (טו) ויחלק
 עליהם - לפי פשוטו סרס המקרא, ויחלק הוא ועזדיו
 עליהם לילה, כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים
 כשזורחים זה לכאן וזה לכאן: לילה - כלומר אחר
 שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומדרש אגדה, שנחלק
 הלילה, (ובחליו) [ובחנות] הראשון נעשה לו נס, וחליו
 השני נשמר וצא לו לחיות לילה של מצרים: עד
 חובה - אין מקום ששמו חובה, ודן קורא חובה על
 שם עצודה זרה שעתידה להיות שס"י:

(יג) ויבא הפליט - לפי פשוטו זה עוג שפלט מן
 המלחמה, והוא שכתוב פי רק עוג מִלֶּךְ הַצֶּזֶן נִשְׁאָר
 מִיַּתֵּר הַרְפָּאִים (דברים ג יא), וזה נשאר, שלא הרגוהו
 אמרפל וחזיריו כשהכו הרפאים בעשרות קרנים.
 תנחומא (מקת כה). ומדרש בראשית רבה (פמ"ג ס"ו ט), זה
 עוג שפלט מדור המזולמ"ט, וזהו מיתר הרפאים שנאמר
 הַנְּפִלִים הָיוּ צָהָרְךָ וְגו' (לעיל ו ד), ומתכוין שיהרג הצרם
 וישא את שרה: העברי - שצא מעצר הנהר"א: בעלי
 ברית אברם - שכתו עמו צרית (ס"א דבר אחר, שהשיאו לו
 ענה על המילה כמו שפורש במקום אחר"ב): (יד) וירק - כתרגומו
 חריו, וכן וְהִרְקֵתִי אֶתְרִיקְסֵי תַרְצַ (ויקרא כו לג) אזדיין
 צרצבי עליכם, וכן אֶרִיק תַרְצִי (שמות טו ט), וכן וְהִרְק
 תַּנִּית וְסָגַר (מסילס לה ג): חניכיו - חנכו כתיב (ס"א ק"י),
 זה אליעזר שחנכו למצות"ה, והוא לשון התחלת כניסת

מקורי רש"י

עצה לימול, שנאמר והם בעלי ברית אברהם (בראשית יד יג).
 גג. ע"י נדרים (לב ע"א): וירק את חניכיו ילידי ביתו. רב אמר,
 שהוריקן בתורה. ושמואל אמר, שהוריקן בזהב שמנה עשר ושלוש
 מאות. אמר רב אמי בר אבא, אליעזר כנגד כולם. איכא דאמרי,
 אליעזר הוא דחושבניה הכי הוי. גד. ע"י הערה הקודמת.
 גה. ע"י סנהדרין (צו ע"א): וירדף עד דן, אמר רבי יוחנן, כיון שבא
 אותו צדיק עד דן, תשש כחו, ראה בני בניו שעתידין לעבוד עבודה
 זרה בדן. שנאמר, וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן.
 גו. וע"י בראשית רבה (פרשה מג ס"ג) ויחלק עליהם לילה, רבי
 בנימין בר יפת משם ר' יונתן, הלילה נחלק מאיליו. ורבנן אמרי,
 יוצרו חלקו. אמר הקב"ה, אביהם פעל עמי בחצי הלילה, אף אני
 פועל עם בניו בחצי הלילה. ואימתו, במצרים, שנאמר (שמות יב)
 ויהי בחצי הלילה, וה' הכה כל בכור וגו'. אמר רבי תנחומא, אית
 דמפקין לישנא אחרינא, אמר הקב"ה, אביהם יצא בחצי הלילה, אף
 אני אצא עם בניו בחצי הלילה. גז. ע"י מדרש תנחומא (לך לך
 ס"י יג): ויכם וירדפם עד חובה, חזרונו על כל המקומות ולא מצינו

מט. ע"י נדה (סא ע"א): ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמר
 רבי יוחנן, זה עוג שפלט מדור המבול. ג. ע"י שם (ס"ח): ויבא
 הפליט, ריש לקיש בשם בר קפרא, הוא עוג הוא פליט. ולמה נקרא
 שמו עוג, שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות עוגות. הוא לא
 נתכוון לשם שמים אלא אמר אברהם זה קוניון הוא, ועכשיו אני
 אומר לו נשבה בן אחיך והוא יוצא למלחמה ונהרג, ואני נוטל את
 שרי אשתו. א"ל הקב"ה, חייך, שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת
 מאריך ימים בעולם, ועל שחשבת להרוג את הצדיק, חייך שאתה
 רואה אלף אלפים ורבי רבבות מבני ואין סופו של אותו האיש
 ליפול אלא בידן. נא. ע"י שם: ויגד לאברהם העברי, רבי יהודה
 ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר, כל העולם כולו מעבר אחד
 והוא מעבר אחד. ר' נחמיה אמר, שהוא מבני בניו של עבר. ורבנן
 אמרי, שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי והוא שוכן
 באלוני ממרא. נב. ע"י אגדת בראשית פרק יט: אמר לו הקדוש
 ברוך הוא, אתה נתת לו עצה טובה שימול, חייך שאני נראה לו
 בתחומך. שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא, ומנין שנטל מהם

אונקלוס

יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סֹדֹם לִקְרֹאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת
 אֶת־כְּדָרְלַעֲמֹר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק
 שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ: יח וּמֶלְכֵי־צָדֵק מֶלֶךְ שָׁלֹם
 הוֹצִיא לָחֶם וַיִּזֶן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן:
 יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן קִנְיָה
 שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבְרוּךְ אֵל עֵלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרִיךְ
 בַּיָּדָךְ וַיִּתֵּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: כא וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ־סֹדֹם אֶל־אַבְרָם תֵּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכָּשׁ קַח־
 לָךְ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סֹדֹם הֲרַמְתִּי יָדִי

(יז) ונפק מלכא דסדום לקדמותיה
 בתר דתב מלממחי ית כדרלעמר וית
 מלכיא דעמיה למישר מפנא^ב הוא
 אתר בית ריסא^ב דמלכא:
 (יח) ומלכי צדק מלכא דירושלם^ב
 אפיק לחם וחמר והוא משמש
 קדם^ב אל עילאה: (יט) וברכיה
 ואמר בריך אברם לאל עילאה
 דקניניה^ב שמיא וארעא: (כ) ובריך
 אל עילאה דמסר סנאך בידך^ב ויהב
 ליה חד מן עסרא מכולא:
 (כא) ואמר מלכא דסדום לאברם הב
 לי נפשתיא וקנינא סב לך: (כב) ואמר
 אברם למלכא דסדום ארימית ידי

כג. למישור פנוי. כד. מקום בית ריס. כה. ירושלים. כו. משמש לפני. כז. שקנינו. כח. שמסר שונאך בידך.

רש"י

(יז) קנה שמים וארץ - כמו עשה שמים וארץ (תהלים
 קכא ט), על ידי עשייתן קנאו להיות שלו: (כ) אשר
 מגן - אשר הסגיר. וכן אמרנו: ישראל (הושע יא ט)^ב:
 ויתן לו - חזרם: מעשר מכל - אשר לו, לפי שהיה
 כהן: (כא) תן לי הנפש - (הגופים) מן השני שלי שהלכת
 החזר לי הגופים לדמם^ב: (כב) הרמתי ידי - לשון
 שבעה. מרים אני את ידי לאל עליון^ב, וכן פי נשבעתי
 (להלן כז טו) נשבע אני, וכן נתתי פסוק השדה קח ממני
 (להלן כג יג) נתן אני לך כסף השדה וקחה ממני:

(יז) עמק שוה - כך שמו. ותרגומו למישר מפנא, פנוי
 מאילנות ומכל מכשול: עמק המדך - בית ריסא
 דמלכא, בית ריס אחד שהוא שלשים קנים, שהיה מיוחד
 למלך לחק שם. ומדרש אגדה, עמק שהשוו שם כל
 האומות והמליכו את חזרם עליהם לנשיא חללים
 ולקניני^ב: (יח) ומלכי צדק - מדרש אגדה, הוא שם
 בן נח^ט: לחם ויזן - כך עושים ליגיעי מלחמה, והראה
 לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה,
 רמו לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו^{סא}:

מקורי רש"י

יצא לקראתו שם לרצותו, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם יד
 יח), אמר הקדוש ברוך הוא חייך איני מקללך אלא מברכך, שנאמר
 ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו' (בראשית יד יט), א"ל בשביל
 שהרגת את בני אני מברכך, שנאמר וברוך אל עליון אשר מגן צריך
 בידך וגו'. ועי' בראשית רבתי: ויברכהו ויאמר. זש"ה חכם ירא
 וסר מרע (משלי יד טז) אל תהי קורא כן אלא חכם וסר מרע. ירא
 זה אברהם שנתיירא, וממי נתיירא. משם בן נח שהרג עילם בנו
 ואומר לפי שהרגתי את בניו של אותו צדיק עכשיו מקללני ואני מת.
 ידע הב"ה מה בלבו של שם להוציא לו דורון ולברכו הה"ד
 ויברכהו וגו'. סא. עי' בראשית רבה (פרשה מג ס"ו): הוציא
 לחם ויזן והוא כהן לאל עליון. רבי שמואל בר נחמן ורבנן. רבי
 שמואל אמר, הלכות כהונה גדולה גילה לו, לחם זה לחם הפנים,
 ויזן אלו הנסכים. ורבנן אמרי, תורה גילה לו, שנאמר לכו לחמו
 בלחמי ושתו ביינ מסכתי (משלי ט). סב. עי' מדרש תנחומא (לך
 לך ס"ו טו): אשר מגן צריך מהו מגן, מנגנא עשה הקב"ה ומסרן
 בידך. סג. עי' שם (ס"ו יג): כיון שיצא מלך סדום, אמר לו תן לי
 הנפש שאתה הצלתני מן הריגת אותן מלכים, שאלו הרגו אותי היו
 נוטלין נפשי ואת ממוני, טול לך את ממוני שהצלתני. סד. עי'
 בראשית רבה (פרשה מג ס"ו ט) ויאמר אברם אל מלך סדום

שום מקום ששמו חובה, ללמדך שדן נקרא חובה, מראש על העגל
 שעתידה לעמוד שם. נח. עי' בראשית רבה (פרשה מב ס"י יז):
 אל עמק שוה הוא עמק המלך, ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל
 בן נחמן, ששם השוו כל האומות ואמרו לאברהם תהי מלך עלינו.
 ועי' במדבר רבה (פרשה טו ס"י יד): כל מי שהוא ירא מן הקדוש
 ברוך הוא, סופו ליעשות מלך. ממי אתה למד, מאברהם, ע"י
 שנתיירא מן הקדוש ברוך הוא, נעשה מלך. שנא' כי עתה ידעתי כי
 ירא אלקים אתה. ומנין שנעשה מלך, שנא' אל עמק שוה הוא עמק
 המלך. מהו שוה עמק המלך, שהשוו הכל ונטלו עצה, וקצצו ארזים,
 ועשו כסא והושיבוהו מלך עליהם. נט. עי' מדרש שוחר טוב על
 תהלים (מזמור עו): מלכי צדק מלך שלם. והוא שם בן נח, שנאמר
 (שם) והוא כהן לאל עליון. וכתוב (שם ט, כז) יפת אלהים ליפת
 וישכון באהלי שם. ששיכן באהלו שיהיה משמשו הוי זה הוא שם.
 ס. עי' מדרש תנחומא (לך לך ס"י יט): אשרי אדם מפתד תמיד
 ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד), וכתוב חכם ירא וסר מרע
 (שם יד טז), מי הוא זה אברהם, וממי היה מתירא, מן שם שהרג
 את בניו, את כדרלעמר מלך עילם, ושלשת בניו, שנאמר בני שם
 עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם (בראשית י כב), והיה מתירא
 לומר הרגתי בניו של צדיק, ועכשיו הוא מקללני ואני מת, מה עשה

אונקלוס

בְּצִלוֹ קָדַם כִּי יִי אֵל עֵילָאָה דְקִנְיָנִיהָ לְ שְׂמִיָּא וְאַרְעָא: (כג) אִם מְחוּטָא וְעַד עֲרֻקַת מְסֻנָּא וְאִם אֶסְבּ מִכָּל דִּי לְךָ וְלֹא תִימַר אֲנָא עֲתֵרִית יַת אַבְרָם: (כד) בְּרַ מְדַאֲכְלוּ עוֹלְמִיָּא וְחוּלְק גּוֹבְרִיָּא דְאֶזְלוּ עִמִּי עֵנַר אֲשַׁכַּל וּמְמַרָא אֵינוֹן יְקַבְלוֹן^ל חוּלְקֵהוֹן: (א) בְּתַר פְּתַגְמִיָּא הָאֵילִין הָזֶה פְּתַגְמָא דִּי עִם אַבְרָם בְּנִבּוּאָה^ב לְמִימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מִימְרֵי תְּקוּפָּי לְךָ אֲגַרְךָ סְגִי לְחֻדָּא: כט. בתפילה לפני. ל. שקנינו. לא. יקבלו. א. עם. ב. בנבואה. ג. דברי מחוק.

אֵל־יְהוָה אֵל עֵלְיוֹן קִנְה שָׁמַיִם וְאָרֶץ: כג אִם־ מְחוּטָא וְעַד שְׂרוּךְ־נֶעַל וְאִם־אֶקַח מִכָּל־אֲשֶׁר־לְךָ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֵעֵשְׂרֵתִי אֶת־אֲבָרָם: כד בְּלַעְדֵי רַק אֲשֶׁר אֲכָלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי עֵנַר אֲשַׁכַּל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם: טו א אַחַר | הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אֲבָרָם בְּמַחְזָה לְאֹמַר אֵל־ תִּירָא אֲבָרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:

רש"י

ולכך נאמר (שם פסוק כה) וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וּמִנְעֻלָּה וַיִּשְׁמָעָה לְחַק וּלְמִשְׁפָּט. ולא נאמר והלחה לפי שכבר ניתן החוק צימני אצרכס^{טו}: טו (א) אחר הדברים האלה - כל מקום שנאמר אחר סמוך, אחרי מופלג^{טו}. אחר הדברים האלה, אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמה קצלתי שכר על כל נדקותי, לכך אמר לו המקום אל תירא אצרכס אנכי מגן לך מן העונש, שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת. ומה שאתה דואג על קצול שכרך, שכרך הרבה מאד^{טז}:

(כג) אִם מְחוּטָא וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל - אֲעַכְבַּ לַעֲמִי מִן הַשָּׁמַיִם: וְאִם אֶקַח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ - וְאִם תֹּאמַר לְתַת לִי שָׂכָר מִצִּית גְּנוּזָה לֹא חֲקַם: וְלֹא תֹאמַר וְגו' - שֶׁהַקִּבְצָה הַצִּטִּיחָנִי לַעֲשָׂרָנִי, שֶׁנֹּאמַר וְאֶצְרָקָךָ וְגו' (לעיל יב טו): (כד) הַנְּעָרִים - עַצְדֵי אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי, וְעוֹד עֵנַר אֲשַׁכּוּל וּמִמָּרָא וְגו'. אֲף עַל פִּי שֶׁעַצְדֵי נִכְנְסוּ לְמַלְחָמָה שֶׁנֹּאמַר הוּא וְעֶזְרָדָיו וַיִּגַּס (לעיל פסוק טו), וְעֵנַר וְחֻצֵירֵיו יִשְׁצוּ עַל הַכֹּלִים לְשִׁמּוֹר, אֲפִילוּ הֵכִי הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם. וּמִמְנוּ לְמַד דּוֹד שֶׁאִמַר (שְׁמוּאֵל א' ל כד) פְּתַלְק הַיָּרֵד צִמְלַחְמָה וְכַחֲלֵק הַיֵּשֶׁב עַל הַפְּלִים יַחְדּוּ יַחֲלֻקוּ,

מקורי רש"י

מופלג. ור' הונא אמר, בכל מקום שנאמר אחר, סמוך, אחרי, מופלג. סח. עי' שם (סי' ד): אנכי מגן לך, רבי לוי אמר תרתין, ורבנן אמרי חדא, ר' לוי אמר לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד, משל לאחד שהי' עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו א"ל מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה עכשיו שקששת אותה בא וטול שכר כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אותן אוכלסין שהרגת קוצים כסוחים היו, הדא הוא דכתיב והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים (ישעיה לג), רבי לוי אמר אחריו לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלסין ובאים ועושים עמי מלחמה, אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא אנכי מגן לך, מה המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדך כך את אפי' כל עובדי כוכבים מתכנסין עליך נלחם, אני כנגדך. ורבנן אמרי חדא, לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי, ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי, תאמר שנתקבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבא, אמר הקדוש ברוך הוא אל תירא אנכי מגן לך וכל מה שעשיתי עמך בעולם הזה חנם עשיתי עמך אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא, שכרך הרבה מאד היך מה דאת אמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך.

הרימותי ידי וגו'. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן. ר"י אמר, עשאן תרומה. היך מד"א (במדבר יח) והרמותם ממנו תרומת ה'. ורבי נחמיה אמר, עשאן שבועה. היך מה דאת אמר, (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם. ורבנן אמרי, עשאן שירה. היך מה דאת אמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. טה. עי' מדרש תנחומא (לך לך סי' יג): אם מחוט ועד שרוך נעל. למה, שהבטיחני הקדוש ברוך הוא שהוא יעשרני, שכך אמר לי, ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה, אם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם, ואתמהה. טו. עי' בראשית רבה (פרשה מג סי' ט): בלעדי רק אשר אכלו הנערים, הה"ד ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו, יען אשר לא הלכו עמי, לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו, כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו, ויאמר דוד לא תעשון כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו, ומי ישמע לכם לדבר הזה, כי כחלק היוורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו, ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה (שמואל א ל). אמר רבי יודן, והלאה אין כתיב כאן, אלא ומעלה, וממי למד, מאברהם זקיננו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו'. טז. עי' שם (פרשה מד סי' ה): רבי יודן ורבי הונא תרויהון בשם רבי יוסי בן זימרא. רבי יודן אמר, בכל מקום שנאמר אחרי, סמוך, אחר,

אונקלוס

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־תִּתֶּנְךָ לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דְמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר: ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זֶרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אִשְׁרָא יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבְּטָנָא הַשְּׂמִימָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יְהִי זֶרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמַן בִּיהוָה וַיַּחְשְׁבָה לוֹ צְדָקָה:

(ב) וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֶּנְךָ לִי וְאֲנֹכִי אֲזִיל בְּלֹא וְלֹדִי וְכִר פְּרִנְסָא" הַדִּין דְּבִבְיָתִי הוּא דְמִשְׁקָאָה" אֱלִיעֶזֶר: (ג) וַאֲמַר אַבְרָם הָאֵל לִי לֹא יְהִיבָת וְלֹד וְהָאֵל בְּרֵיתִי יְרִיתִי יְתִי: (ד) וְהָאֵל פְּתַגְמָא דִּי עֲמִיָּה לְמִימַר לֹא יִרְתִּינְךָ דִּין אֱלֹהִין בְּרֵיתִי לִידֵי" הוּא יִרְתִּינְךָ: (ה) וְאִפִּיק יְתִיָּה לְבָרָא וַאֲמַר אִיסְתְּכִי כְעַן" לְשִׁמְיָא וּמְנִי כּוֹכְבָא אִם תִּיכּוּל לְמִימְנִי יְתִהוּן וַאֲמַר לִיָּה כְּדִין יְהוּן בְּנֶךָ: (ו) וְהִימִין בְּמִימְרָא" דִּי וַיַּחְשְׁבָה לִיָּה לְזִכְרוֹ":

ד. ללא ילד. ה. פרנס. ו. הזה. ז. דמשקאי. ח. הרני. ט. כנול. י. עמו. יא. בן שתוליד. יב. עתה. יג. בדבר. יד. לזכות.

רש"י

כשר תמן לי: (ה) ויוצא אתו החוצה - לפי פשוטו, הוציאו מאלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו, אמר לו לא מאכטגנינות שלך שראית צמולות שאינך עמיד להעמיד צניט, אצרט אין לו צן אצל אברהם יש לו צן, וכן שרי לא תלד אצל שרה תלד, אני קורא לכס שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר, הוציאו מחללו של עולם והגזיהו למעלה מן הכוכבים, וזהו לשון הצטה מלמעלה למטה"א: (ו) והאמן בה' - לא שאל לו אות על זאת, אצל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו צמה אדע: ויחשבה לו צדקה - הקצ"ה חשבה לאצרט לזכות ולצדקה על האמונה שהאמן צו"ב. דבר אחר, צמה אדע לא שאל לו אות, אלא אמר לפניו הודיעני צאיזה זכות יתקיימו צה, אמר לו הקצ"ה צזכות הקרצנות"ב:

(ב) הולך ערירי - מנחם צן סרוק פירשו לשון יורש, וחצר לו ער וענה (מלאכי ז' ע) ערירי בלא יורש, כאשר תאמר וצבל פצוֹתֵי תִשְׁרֵשׁ (איוב לא ע) תעקר שרשיה, כך לשון ערירי חסר צנים. ובלע"ז דישאנפנטו"ן. ולי נראה, ער ועונה מגזרת וְלִפֵּי עֵר (שיר השירים ז' ע), וערירי לשון חורבן, וכן ערו ערו (תהלים קלו ז), וכן ערות יסוד (מצוק ג' ג) וכן ערער פתערער (ירמיה נא נח). וכן פי חרזה ערה (פניה ז' ע): ובן משק ביתי - כחרגומו, שכל ציתי ניזון על פיו, כמו ועל פיה ישק (להן מא מ), אפוטרופא שלי, ואילו היה לי צן היה צני ממונה על שלי: דמשק - לפי התרגום מדמשק היה. ולפי מדרש אגדה (צ"ר פמ"ד ס' ט) שרדף המלכים עד דמשק. וצגמרא (יומא כח ע"ב) שלנו דרשו נוטריקון, דולה ומשקה מחורת רצו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע - ומה תועלת בכל

מקורי רש"י

החוצה, אלא אחוי ליה שוקקי שמיא, המד"א עד לא עשה ארץ וחוצות. אמר רבי יהודה בשם ר' יוחנן, העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע. הוא דאמר ליה הבט נא השמימה. אין הבטה אלא מלמעלה למטה. עב. עי' זוהר (נשא קמח ע"א): מאי דכתיב והאמן ביי' ויחשבה לו צדקה, אי קב"ה חשבה לאברהם או אברהם לקב"ה. ואנא שמענא דקב"ה חשבה לאברהם, ולא אתישבא בלבאי. א"ל, הכי אוקימנא ולא הכי הוי. ת"ח, ויחשבה, ויחשוב לו לא כתיב, אלא ויחשבה. אברהם ודאי חשבה לקב"ה. דתניא, כתיב (שם) ויוצא אותו החוצה, א"ל קב"ה, צא מאצטגנינות שלך. לאו ההוא אורחא למנדע שמי. את חמי ואנא חמינא. אברם אינו מוליד אברהם מוליד. עג. עי' תענית (כו ע"ב): אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי, אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר ויאמר ה'

סט. עי' שבת (קנו ע"א): אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, בן ביתי יורש אותי, אמר לו לאו, כי אם אשר יצא ממעיך. אמר לפניו, רבוננו של עולם, נסתכלתי באיצטגנינות שלי, ואיני ראוי להוליד בן. אמר ליה צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל. מאי דעתך, דקאי צדק במערב, מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח. והיינו דכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. ע. עי' בראשית רבה (פרשה מד ס' י): ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע, אמר רב שמואל בר רב יצחק, המזל דוחקני ואומר לי, אברם אין את מוליד. א"ל הקב"ה, הן כדברך, אברם לא מוליד, אברהם מוליד. שרי אשתך לא תקרא שמה שרי, שרי לא תלד, שרה תלד. עא. עי' שם (ס' יב): ויוצא אותו החוצה, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, וכי מחוץ לעולם הוציאו, שאמר הכתוב ויוצא אותו

אונקלוס

(ז) ואמר ליה אנא יי דאפקתך מאורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתה: (ח) ואמר יי אלהים במה אידע ארי ארתנינה: (ט) ואמר ליה קריב קדמי יי עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין תלתא ושפנינא ובר יונה: (י) וקריב קדמוהי יי ית כל אילין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגינא פלגי לקביל חבריה ית עופא לא פליג: (יא) ונחת עופא יי על פלגינא יי

טו. הקרב לפני. טז. והקריב לפניו. יז. מחציתו חצה. יח. עוף. יט. החציים.

ששי ז ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור בשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה: ח ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל: י ויקחלו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר: יא וירד העיט על הפגרים

רש"י

שהאומות עוזדי חלילים נמשלו לפרים וחלילים ושעירים, שנאמר (תהלים כג יג) סבזוני פרים רפאים וגו', ואומר (דניאל ח כ) האיל החסר רחית צעל הקרניס מלכי מדי ופרס, ואומר (שם שם כח) והתפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה, שנאמר (שה"ש ז טז) יונתי צחגוי הסלע. לפיכך צתר הבהמות, רמו שיהיו האומות כלים והולכים, ואת הזפור לא צתר, רמו שיהיו ישראל קיימין לעולם יי: (יא) העיט - הוא עוף, על שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל (לוי ט טו), כמו ופעט אל השלל (שמאל א טו יט): על הפגרים - על הצתרים. (ס"א הפגרים מתרגמין פגליא, אלא מתוך שהורגלו למרגס איש צתרו ויהצ פלגינא נחלקף להם תיבת פגלי' לפלגי' ותרגמו הפגרים פלגינא, וכל המתרגס כן טועה, לפי שאין להקיש צתרים לפגרים, צתרים תרגומו פלגינא, ופגרים תרגומו פגליא

(ט) עגלה משלשת - ג' עגלים רמו לג' פרים, פר יוס הכפורים ופר העלם דצר של כזור ועגלה ערופה יי: ועז משלשת - רמו לשעיר הנעשה צפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד יי: ואיל משולש - אשם ודאי ואשם תלוי וכנשה של חטאת יחיד יי: ותור וגוזל - תור וזן יונה (ב"ר פמ"ד ס' יד): (י) ויבחר אתם - חלק כל אחד לב' חלקים. ואין המקרא יולא מידי פשוטו, לפי שהיה כורת עמו צרית לשמור הצטחתו להוריש לבניו את הארץ, כדכתיב ציוס ההוא צרת ה' את הצרם צרית לאמר וגו', ודרך כורת צרית לחלק צהמה ולעצור צין צתריה, כמו שנאמר להלן (ירמיה לז יט) העצרים צין צתרי העגל, חף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עצר צין הגורים, הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפר לא בחר - לפי

מקורי רש"י

אף עשירית האיפה הראה לו נאמר כאן ויקח לו את כל אלה, ונאמר להלן (ויקרא ב) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה', ואת הצפור לא בחר, הראה לו הקדוש ברוך הוא שמבדילים בעולת העוף ואין מבדילים בחטאת העוף. עז. עי' הערה קודמת. עח. עי' הערה קודמת. עז. עי' הערה קודמת. עז. עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז עז): ר' אליעזר אומר הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ארבע מלכות מושלן ואובדן. שנא', ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת, זו מלכות אדום שהיא כעגלה דשה, עז משלשת זו מלכות יון שנא' וצפיר העזים הגדיל עד מאד, ואיל משלש זו מלכות מדי ופרס שנא' האיל אשר ראית בעל הקרניס, ותור אלו בני ישמעאל. תור לשון ארמית שור תור אי לארץ כשיצמד שור זכר עם הנקבה, יפתחו וישדרו את כל העמקים, וגוזל, אלו ישראל שנמשלו לגוזל יונתי בחגוי הסלע אחת היא יונתי וכו'. ר' יהושע אומר לקח אברהם חרבו ובחר אותם כל אחד לשנים שנא' ויקח לו את כל אלה ויבחר אותם בתוך אילו לא בחר אותם לא היה העולם יכול לעמוד אלא הואיל ובחר אותם תש כחן וכו'. ואת הצפור לא בחר וכו' לא היה

אלהים במה אדע כי אירשנה, אמר אברהם, רבונו של עולם, שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה, אמר ליה, לאו. אמר לפניו, רבונו של עולם, הודיעני, במה אירשנה, אמר ליה, קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת וגו'. אמר לפניו, רבונו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם, אמר לו, כבר תקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקוראין בהן לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבו לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם. ועי' בראשית רבה (פרשה מד ס' יד): ויאמר ה' אלהים במה אדע, ר' חייא ברבי חנינא אמר לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזו זכות א"ל בכפרות שאני נותן לפניך, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת, הראה לו ג' מיני פרים וג' מיני שעירים וג' מיני אילים, ג' מיני פרים, פר יוה"כ, ופר הבא על כל המצות, ועגלה ערופה, וג' מיני שעירים שעירי רגלים, שעירי ראשי חודשים, ושעירה של יחיד, וג' מיני אילים, אשם ודאי, ואשם תלוי, וכבשה של יחיד, ותור וגוזל, תור ובר יונה, ויקח לו את כל אלה רשב"י ורבנן, רשב"י אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו, ורבנן אמרי

אונקלוס

וַיֵּשֶׁב אֶתְּם אַבְרָם: יב וַיְהִי הַשְּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדְּמָה נִפְלְאָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלְאָה עָלָיו: יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תְּדַע כִּי־גֵר אֶיְהִי זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדּוּם וְעֵנּוּ אֶתְּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל: טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אַבְתֶּיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבְּרָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה:

וְאַפְרָחִי יִתְהוֹן אַבְרָם: (יב) וְהִנֵּה שְׁמֶשׁ לָמִיעַל וְשִׁינְתָּא נִפְלְתָה עַל אַבְרָם וְהָא אֵימָתָא קָבֵל סְגִי נִפְלְתָה עֲלוּהִי: (יג) וְאָמַר לְאַבְרָם מִידַע תִּידַע אַרְי דִּי־רִינִי^{כא} יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלֹא דִילְהוֹן וְיִפְלַחוּן בְּהוֹן וְיַעֲנוּן יִתְהוֹן אַרְבַּע מֵאָה שָׁנִין: (יד) וְאַף יִת עֲמָא דִי־פְלַחוּן בְּהוֹן דָּאִין אָנָּא וּבְתַר כֵּן יִפְקוּן בְּקִנְיָנָא סְגִי: (טו) וְאַתָּ תַתְּפַנְיִשׁ לְוַת אַבְתֶּךָ בְּשָׁלוֹם תִּתְקַבְּרָם בְּסִיבּוֹ טָבָא:

כ. והפריח. כא. גרים.

רש"י

כריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ דא דהם - לא נאמר צורך מצרים אלא לא להם, ומשנולד יצחק ויגר לצרפת וגו' (להלן כא לד), וצילתק [גור צִפְרָן הַזֵּאת (להלן כו א)] וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵרָר (להלן כו א), וַיַּעֲקֹב גַּר צִפְרָן חָס (תהלים קה כג), לְגוֹר צִפְרָן צִלְנוּ (להלן מז ד): (יד) וגם את הגוי - וגם לרצות ארבע מלכיות, שאף הם כלים על שיעבדו את ישראל: דן אנכי - צעזע מכות: ברכוש גדול - צממון גדול, כמו שנאמר (שמות יב לו) וַיִּנְלְלוּ אֶת מִצְרַיִם: (טו) ואתה תבא - ולא תראה כל אלה: אף אבותיך - אציו עוצד עבודה זרה והוא מצטרו שיצא אליו, למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה - צטרו שיעשה ישמעאל תשובה צימיו ולא יצא עשו לתרצות רעה צימיו, ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו, וצו ציוס מרד עשו: פ.

לשון פגול, כמו פגול הוא (ויקרא יט ז) לשון פגר) (כך שמעתי מפי רבינו יהודה ז"ר שמואל וכן הגיה ברש"י כ"י. וכ"י אחרת כתיב כך פי רבינו מאיר ז"ר שמואל): וישב - לשון נשיבה והפריחה, כמו יצא רוחו (תהלים קמו יח), רמז שיצא דוד בן ישי לכלותם, ואין מניחים אותם מן השמים עד שיצא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו' - רמז לנרות וחשך של גלויות: (יג) כי גר יהיה זרעך - משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד, יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב, ויעקב כשירד למצרים אמר (לקמן מז ט) יָמֵי שְׁנֵי מְגוּרֵי שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה הָיוּ מֵאֵתִים וְעַשְׂרֵי כַּמֵּנִין רַד"ו, הָיוּ ת' שָׁנָה. ואם תאמר, צממרים היו ד' מאות, הרי קהת מיורדי מצרים, היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים, אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים, ואתה

מקורי רש"י

במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, וכתוב ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו), הרי שני פסוקים מכחישים זה את זה. כיצד, עד שלא נולד יצחק נגזרה גזירה, ומשנולד יצחק, חשב הקב"ה שנאמר כי גר יהיה זרעך (שם) ואברהם חשב משעת הגזירה כתיב ארבע מאות שנה, וכתוב דור רביעי ישוּבו הנה (שם). הא כיצד, עשו תשובה אגאלם לדורות, ואם לאו לשנים. פא. עי' בראשית רבה (פרשה מד סי' ט): וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי היה לומר גם, מאי וגם, אלא גם הוא מצרים, וגם לרבות ארבעה גלויות אשר יעבדו דן אנכי. פב. עי' שם (סי' כ) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. א"ר אחא, אחר כן אין כתיב כאן אלא אחרי, משאביא עליהם עשר מכות, ולאח"כ יצאו ברכוש גדול. פג. עי' מדרש תנחומא (שמות סי' טו): אמר להם אף תרח יש לו חלק בשני עולמות, ולא מת אברהם אבינו עד שנתבשר ממעשה תרח אביו שעשה תשובה, שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו), א"ל כל מה שסיגלתו מעשים טובים אני הולך אצל אבותי, באותה שעה בישרו הקדוש ברוך הוא ואמר לו חייך שעשה אביך תשובה לפיכך נכפל שמו תרח תרח. פד. עי' בראשית רבה

שם אלא בן יונה. עח. עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז עו): וירד העיט על הפגרים, זה דוד בן ישי שנמשל כעיט, העיט צבוע נחלתי לי. עט. עי' ב"ר (פמ"ד סי' יז) גלגל חמה ונבלות חכמה של מעלה תורה והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה זו בבל דכתיב (דניאל ג) באדין נבוכדנצר התמלי חמא חשיכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה זו יון ר' סימון ורבנן רבי סימון אמר מאה ועשרים דוכסים מאה ועשרים אפרכון מאה ועשרים אסטרטליטין ורבנן אמרי מס' סי' דכתיב (דברים א) נחש שרף ועקרב נחש זו בבל שרף זו מדי עקרב זה יון מה עקרב זו יולדת לס' סי' כך העמידה מלכות יון מס' סי' נופלת עליו זו אדום שנאמר מקול נפלים רעשה הארץ ויש שמחלפין נופלת עליו זו בבל דכתיב בה (ישעיה כא) נפלה נפלה בבל גדולה זו מדי דכתיב (אסתר ג) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש חשיכה זו יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל אימה זו אדום דכתיב (דניאל ו) וארו חיוא רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה. פ. עי' מדרש תנחומא (בא סי' ט): ומושב בני ישראל אשר ישבו

אונקלוס

(טז) וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אַרְי
 לָא שְׁלִים חוּבָא דְאַמּוֹרָאָה עַד
 כְּעֵן^כ: (יז) וְהוּהוּ שְׁמָשׂא עֲלַת
 וְקָבְלָא^כ הוּהוּ וְהָא תַנּוּר דְתַנּוּן^כ
 וּבְעוֹר דְאַשָּׂא דְעֵבְרָא בִין פְּלִגְיָא
 הָאֵילִין: (יח) בְּיוֹמָא הַהוּא גִזַּר יְיָ עִם
 אַבְרָם קָיִים לְמִימְרָא לְבַנְךָ יְהִיבִית^כ ית
 אֲרַעָא הָדָא מִנְהָרָא דְמִצְרַיִם וְעַד
 נְהָרָא רַבָּא נְהָרָא דְפָרַת: (יט) ית
 שְׁלֵמָאֵי וְיַת קְנִיזָאֵי וְיַת קְדַמוֹנָאֵי^כ:
 (כ) וְיַת חֲתָאֵי וְיַת פְּרִיזָאֵי וְיַת
 כב. עתה. כג. חושך. כד. שמעשן.
 כה. אתן. כו. שלמאים וקניזים וקדמונים.

טז וְדוֹר רְבִיעֵי יִשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלַם
 עֹן הָאֲמֹרִי עַד־הֵנָּה: יז וַיְהִי הַשְּׁמָשׁ בָּאָה
 וְעֲלָטָה הָיָה וְהֵנָּה תַנּוּר עֵשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ
 אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
 בָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזִרְעֲךָ
 נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהָר מִצְרַיִם עַד־
 הַנְּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פָּרַת: יט אֶת־הַקִּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי
 וְאֶת הַקְּדַמוֹנִי: כ וְאֶת־הַחֲתָי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־

רש"י

היתה, נמצא שכבר שקעה. וזה חילוק בכל מיצה לשון
 נקצה שיסודה שמי אותיות, כמו זא קס שב, כשהטעם
 למעלה לשון עבר הוא, כגון זה וכגון וְרַחֵל צָאָה (להלן
 כט ט) קָמָה וְלָמְתִי (להלן לו ז), הִנֵּה שָׁצָה יִצְמַחְךָ (רות א טו).
 וכשהטעם למטה הוא לשון הווה, דבר שנעשה עכשיו
 והולך, כמו צָאָה עִם הָרְאִין (להלן כט ו), צָעַרְצָר הָיָה צָאָה
 וַיִּצְקֶךָ הָיָה שָׁצָה (אסתר ז יד): (יח) לְזִרְעֲךָ נָתַתִּי -
 אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה^כ: הנהר
 הגדול נהר פרת - לפי שהוא דבוק לארץ ישראל
 קוראהו גדול, אף על פי שהוא מאוחר בארצעה נהרות
 היוצאים מעדן, שנאמר וְהַפְּקָר הַרְבִּיעֵי הוּא פָּרַת (לעיל
 ז יד). משל הדיוט, עבד מלך מלך, הדבק לשחזור
 וישתחוו לך^כ: (יט) אֶת הַקִּינִי - עשר אומות יש כאן,
 ולא נתן להם אלא שצעה גוים, והשלשה אדום ומואב
 ועמון והם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה
 לעתיד, שנאמר (ישעיה יא יד) אֲדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וַיִּבְנִי
 עֲמוֹן מִשְׁמַעְתָּם^כ:

(טז) ודור רביעי - לאחר שיגלו למצרים יהיו שם
 שלשה דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת, לפי שארץ
 כנען היה מדבר עמו וכתר צרית זו, כדכתיב לָמַת לָךְ
 אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁפָּה (לעיל פסוק ז). וכן היה, יעקב
 ירד למצרים, לא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חנרון,
 וכל זמן חנרון מצאי הארץ היה: כי לא שאל עון
 האמורי - להיות משתלח מארצו עד אומתו זמן, שאין
 הקב"ה נפרע מאומה עד שתמלח סאתה, שנאמר
 (ישעיה כו ח) צַמְחָסְפָּה צִלְחָסָה פְּרִיזָנָה^כ: (יז) ויהי
 השמש באה - כמו וַיְהִי הַסּ מְרִיקִים שְׁקִימָה (להלן נג
 לה), וַיְהִי הַסּ קִצְרִים אִישׁ (מלכים ב' יג כא), כלומר ויהי דבר
 זה: השמש באה - שקעה: ועלמה היה - קָשָׁף
 היום: והנה תנור עשן וגו' - רמו לו שיפלו המלכויות
 (עובדי אלילים) צגינהם^כ: באה - טעמו למעלה, לכך הוא
 מצואר שצאה כבר. ואם היה טעמו למטה צאל"ף, היה
 מצואר כשהיא שוקעת, ואי אפשר לומר כן, שהרי כבר
 כתוב ויהי השמש לצא והעצרת תנור עשן לאחר מכלן

מקורי רש"י

הללו אלא עצים לגיהנם, שני והנה תנור עשן ולפיד אש, ואין תנור
 אלא גיהנם שנמשלה כתנור, שני נאם ה' אשר אור לו בציון
 בירושלם. פז. ע"י בראשית רבה (פרשה מד סי' כב): לזרעך נתתי
 וגו' ר' הונא ור' דוסתאי בשם רשב"ג אף מאמרו של הקב"ה מעשה,
 שנא' לזרעך נתתי אתן את הארץ הזאת, אין כתיב כאן אלא נתתי
 את הארץ הזאת. פח. ע"י שבועות (מז ע"ב): עד הנהר הגדול נהר
 פרת, שמעון בן טרפון אומר, קרב לגבי דינא ואידהן (פי' רש"י -
 אם נגעת במשוח בשמן תהא גם משוח בנגיעתו). דבי רבי ישמעאל
 תנא, עבד מלך כמלך. פט. ע"י בראשית רבה (פרשה מד פסקה
 כג): רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של
 מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים את הקיני ואת
 הקניזי ואת הקדמוני ולא נתן להם אלא ז' את החתי ואת הפרזי ואת
 הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגישי ואת היבוסי הרי

(פרשה לח סי' יב): תקבר בשיבה טובה, בשרו שישמעאל עושה
 תשובה. וע"י פסיקתא רבתי (פרשה יב): נסתלק אברהם, למה,
 [אמר הקדוש ברוך הוא], אמרתי ואתה תבא אל אבותיך בשלום
 תקבר בשיבה טובה (בראשית ט"ו ט"ו). איזה שיבה טובה, זו
 שיהיה אברהם עומד ורואה בן בנו מגלה עריות ושופך דמים,
 לפיכך מיד שעשה, נסתלק אברהם. פה. ע"י סוטה (ט ע"א):
 בסאסאה בשלחה תריבנה למה לי, לכדרב חיינא בר פפא, דא"ר
 חיינא בר פפא, אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שעת
 שילוחה, שנאמר, בסאסאה בשלחה וגו'. וע"י זוהר וירא (קיג ע"ב):
 לא עבד קב"ה דינא בחייביא, עד דאשתלימו בחובייהו, הה"ד
 (בראשית טו טז) כי לא שלם עון האמורי עד הנה, וכתיב (ישעיה
 כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה, ועל דא הוה אסטין. פו. ע"י
 פרקי דרבי אליעזר (פרק כז): ר' זעירא אומר לא נבראו מלכויות

אונקלוס

הִרְפָּאִים: כא וְאֶת־הָאִמְרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַגְּרָגְשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי: ס טז א וְשָׂרִי אִשְׁתְּ אַבְרָם
לֹא יֵלְדָה לוֹ וְלֵהָ שִׁפְחָה מִצְרִית וְשָׂמָה הָגָר:
ב וְהָאִמֶּר שָׂרִי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרְנִי יְהוָה
מִלְּדַת בַּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אֲבַנָּה מִמֶּנָּה
וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרִי: ג וְתִקַּח שָׂרִי אִשְׁתְּ
אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשְׂרִי
שָׁנִים לְשֵׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתֵּהֵן אֹתָהּ
לְאַבְרָם אִישָׁה לֹא לְאִשָּׁה: ד וַיָּבֵא אֶל־הָגָר וַתֵּהָר

גְּבָרָאִי^כ: (כא) וַיֵּת אֲמֹרָאֵי וַיֵּת
כְּנַעֲנָאֵי וַיֵּת גְּרָגְשָׁאֵי וַיֵּת יְבוּסָאֵי^{כב}:
(א) וְשָׂרִי אִתְתּ אַבְרָם לָא יֵלִידַת
לֵיה וְלֵהָ אֲמַתָּא מִצְרִיתָא וְשָׂמָה
הָגָר: (ב) וְאִמֶּרַת שָׂרִי לְאַבְרָם
הָא כְּעַן מְנַעֲנִי יְיָ מִלְּמִילְד עוֹל
כְּעַנְי לִוְת אֲמַתִּי מֵאִים אֲתַבְּנִי
מִינָה וְקָבִיל אַבְרָם לְמִימַר שָׂרִי:
(ג) וַדְּבַרַת שָׂרִי אִתְתּ אַבְרָם וַיֵּת
הָגָר מִצְרִיתָא אֲמַתָּהּ מִסוּף עֶשְׂרִי
שָׁנִין לְמִיתַב אַבְרָם בְּאֶרְעָא דְכְּנַעַן
וַיִּהְבַּת יְתָהּ לְאַבְרָם בְּעֵלְהָ לֵיהָ
לְאִינְתוֹ: (ד) וַעֲבַל לִוְת הָגָר וַעֲדִיאַת
כו. חתים ופריזים וגבורים. כח. אמוריים
וכנענים וגרגשים ויבוסים. א. עתה. ב. עתה.

רש"י

צ"ג^כ: (ג) ותקח שרי - לקחתה צדכרים, אשריך
שוכית לידצק בגוף קדוש כזה^{כד}: מקץ עשר שנים -
מועד הקצוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה
לצעלה חייז לישא אחרת^{כה}: לשבת אברם וגו' - מגיד
שאין ישיבת חו"ה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא
נאמר לו ואלעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל^{כז}:
(ד) ויבא אל הגר ותהר - מציאה ראשונה^{כז}:

(כ) ואת הרפאים - ארץ עוג שנאמר צה (דברים ג א)
ההוא יקרא ארץ רפאים: טז (א) שפחה מצרית -
צת פרעה היתה, כשראה נסים שנעשו לשרה אמר
מוטב שתהא צתי שפחה צצית זה ולא גצירה צצית
אחרת^כ: (ב) אוּלַי אבננה ממנה - לימד על מי שאין לו
זנים שאינו זנוי לאלה הרוס^{כב}: אבננה ממנה - זכות
שאכניס נרתי לתוך ציטי^{כג}: לקול שרי - לרוח הקדש

מקורי רש"י

התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן, ממך מנע, ממני לא
מנע. אמרה לו כך עשה אביך לאמך, לא חגר מתניו כנגדה, אמר לה
הוא לא היו לו בנים, אני יש לי בנים. אמרה לו, וזקניך לא היו לו
בנים, וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה יכולה את לעשות כשם
שעשת זקנתי, אמרה לו ומה עשת, אמר לה הכניסה צרתה לביתה,
אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה וגו'
ואבננה גם אנכי ממנה מה זו נבנת על ידי צרתה אף זו נבנת על ידי
צרתה. צ"ג. ע"י שם (פרשה מה סי' ב): וישמע אברם לקול שרי,
רבי יוסי אמר לקול רוח הקדש. היך מה דאת אמר, ואתה תשמע
לקול דברי ה'. צ"ד. ע"י שם (סי' ג): ותקח שרי אשת אברם את
הגר המצרית שפחתה, לקחתה בדברים. אמרה לה, אשריך שאת
מדבקת לגוף הקדוש הזה. צ"ה. ע"י שם: מקץ עשר שנים לשבת
אברם בארץ כנען, רבי אמי בשם ריש לקיש, מנין תנינן נשא אשה
ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה אלא
יוציא וישא אשה אחרת, מהכא. צ"ו. ע"י בראשית רבה שם: מקץ
עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. הדא אמרת אין ישיבת חוצה
לארץ עולה מן המנין. צ"ז. ע"י שם (סי' ד): ויבא אל הגר ותהר,
רבי לוי בר חייאתא אמר, מביאה ראשונה נתעברה. אמר רבי אלעזר,
לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה. והכתיב ותהרין שתי
בנות לוט מאביהן, א"ר תנחומא, שלטו בעצמן והוציאו ערותן
ונתעברו כמביאה שניה.

שבעה וכו' ואיזה הם הג' שלא ניתן להם רבי אומר ערביה שלמייה
נוטייה רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס ואסייא ואספמייא ר"א
בן יעקב אמר אסיא ותרקי וקרטיגינה רבנן אמרי אדום ומואב
וראשית בני עמון הם הג' שלא נתן להם בעוה"ז, אדום שנאמר
(דברים ב) כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את
הר שעיר ובמואב כתיב (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר במ
מלחמה קנזי הוא מעשו קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות
המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל
עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים ועצומים
ממך. צ"א. ע"י בראשית רבה (פרשה מה סי' א): אמר ר"ש בן
יוחאי, הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו
לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לו. אמר מוטב שתהא בתי שפחה
בבית זה, ולא גבירה בבית אחר. צ"א. ע"י שם (סי' ב): תני, כל
מי שאין לו בן כאלו הוא מת כאלו הוא הרוס. כאלו מת, ותאמר
רחל אל יעקב הבה לי בנים וגו'. כאלו הרוס, שנאמר אוּלַי אבננה
ממנה ואין בונין אלא את ההרוס. צ"ב. ע"י שם (פרשה ע"א סי' ב):
ויחר אף יעקב וגו'. רבנן דדרומה בשם ר' אלכסנדרי ורבנא בשם ר'
אבא בר כהנא, החכם יענה דעת רוח וגו' (איוב טו ב) זה אברהם,
שני וישמע אברם לקול שרי (בראשית טז ב), וימלא קדים בטנו
(שם שם) זה יעקב, שני ויחר אף יעקב, אמר לו הקדוש ברוך הוא,
כך עונין למעיקות, חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה. ויאמר

אונקלוס

וְחִזַּת אַרְי אַעְדִּיאַת וְקַלַּת רְבוּנְתָהּ
 בְּעֵינֶיהָ: (ה) וְאִמְרַת שְׂרִי לְאַבְרָם
 דִּינִי לִי עֲלֶיךָ אָנָּה יְהִיבִית אִמְתִּי לְךָ
 וְחִזַּת אַרְי אַעְדִּיאַת וְקַלִּית בְּעֵינֶיהָ
 יְדִין יִי בִינִי וּבִינְךָ: (ו) וְאָמַר אַבְרָם
 לְשְׂרִי הֵא אִמְתִּיךָ בִּידֶיךָ עֲבִידִי לָהּ
 כְּדַתְקִין בְּעֵינֵיכִי וְעֵנִיתָה שְׂרִי וְעַרְקַת
 מִן קְדָמָהּ: (ז) וְאִשְׁכַּחַהּ מִלְּאָכָא
 דִּי עַל עֵינָא דְמִיא דְמִבְּרָא עַל
 עֵינָא בְּאוֹרְחָא דְחִגְרָא: (ח) וְאָמַר
 הִגְר אִמְתָּא דְשְׂרִי מִנֵּן אֶתְּ אֶתְּ
 וְלֹאֵן אֶתְּ אִזְלָא וְאִמְרַת מִן קְדָם שְׂרִי
 רְבוּנְתִי אָנָּה עַרְקָא: (ט) וְאָמַר לָהּ
 מִלְּאָכָא דִּי תוּבִי לֹות רְבוּנְתִיךָ
 וְאִשְׁתַּעֲבִידִי תַחֲוֹת יְדָהּ: (י) וְאָמַר
 לָהּ מִלְּאָכָא דִּי אִסְגָּאָה אִסְגִּי
 ג. תביעת דין. ד. לך. ה. של חגר.
 ו. והשתעבדי.

וְתִרְא כִּי הָרְתָה וְתִקַּל גְּבֻרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ: ה וְתִאמֶר
 שְׂרִי אֶל־אֲבָרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אֲנֹכִי נָתַתִּי שְׂפַחְתִּי
 בְּחִיקְךָ וְתִרְא כִּי הָרְתָה וְאִקַּל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה
 בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: ו וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל־שְׂרִי הִנֵּה
 שְׂפַחְתְּךָ בְּיָדְךָ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְתִעֲנֶנָּה שְׂרִי
 וְתִבְרַח מִפְּנֵיהָ: ז וַיִּמְצָאָהּ מִלְּאָךְ יְהוָה עַל־עֵין
 הַמַּיִם בְּמִדְבַר עַל־הָעֵין בְּרֶדֶךְ שׁוּר: ח וַיֹּאמֶר הִגְר
 שְׂפַחַת שְׂרִי אִי־מִזָּה בָּאת וְאֵנָה תִּלְכִּי וְתִאמֶר
 מִפְּנֵי שְׂרִי גְבֻרְתִּי אֲנֹכִי בְּרַחַת: ט וַיֹּאמֶר לָהּ
 מִלְּאָךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבֻרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי תַחַת
 יְדֵיךָ: י וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְּאָךְ יְהוָה הֲרַבָּה אֲרַבָּה
 רש"י

זיה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה), שהכניסה עין הרע צעצועה של הגר והפילה עוצרה, הוא שהמלאך אומר להגר הִנֵּן הָרָה (להלן פסוק יא), והלא כבר הרתה והוא מצטרף לה שמה, אלא מלמד שהפילה הריון הראשון:
 (ו) ותענה שרי - היתה משעזדת זה צקושיא:
 (ח) אי מזה באת - מהיכן באת, יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה צדצרים. ולשון אי מזה, איה המקום שחאמר עליו מזה אני צא: (ט) ויאמר לה מלאך ה' וגו' - על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר, לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה קב:

ותקל גבורתה בעיניה - אמרה, שרה זו אין סתרה כגלויה, מראה ענמה כאילו היא נדקת ואינה נדקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני נתעצמתי מציאה ראשונה:^צ (ה) חמסי עליך - חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש, כשהתפללת להקדוש צרוך הוא מה פתן לי וְאִנֹּכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי (לשיל טו ג) לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד, דצריך אמה חומס ממני, שאתה שומע ציוני ושומקצט: אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך - כל צינך שצמקרא חסר וזה מלא, קרי

מקורי רש"י

משל לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך, א"ל, תשאל לי זרע, אמר ויהבון ליה. א"ל חבריה, יבעי דיני גבך, אילו אמרת תשאל לנו זרע, כמה דיהיב לך כן הוה יהיב לי, ה"נ אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע, כמה דיהיב לך הוה יהיב לי, וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע, לך יהיב לי לא יהיב. ר' נחמיה בשם ר' אבון אמר, חימסה בפניו. ק. ע"י שם: כתיב ויבא אל הגר ותהר ומה ת"ל הנך הרה וילדת בן, אלא מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עובריה. קא. ע"י ילקוט שמעוני תורה (רמז עט): ותענה שרי ותברח מפניה, ר' אבא בר כהנא אמר, מנעתה מתשמיש המטה. רבי ברכיה אמר, קפחתה בקורדיקון על פניה, רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר, דליין וסנדלריאות הולכה לה למרחץ. קב. ע"י בראשית רבה (פרשה מה ס"ז): המלאך אמר הגר שפחת שרי, ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת, ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך והתעני וגו', ויאמר לה מלאך ה' הרבה וגו', כמה מלאכים נדווגו לה, ר' יוסי בר חנינא אמר, חמשה, בכל מקום שנאמר אמירה, מלאך. רבנן אמרי, ארבעה, בכל מקום שנאמר מלאך.

צח. ע"י שם: כל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת ומתעזבת שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה ככלה בתוך חופתה, והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה. והיתה הגר אומרת להם שרי גבירתי אין סיתרה כגלויה, נראית צדקת ואינה צדקת, אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה, ואני בלילה אחד נתעברתי, והיתה אומרת, עם דא אנא מיסב ומיתן, הלואי מיסב ומיתן עם מרה. צט. ע"י שם (ס"ה): ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, רבי יודן בשם ר' יהודה בר סימון, חומסני אתה בדברים, למה, שאתה שומע בקלוני ושותק. רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר, בעי דיני גבך, משל לשני בני אדם חבושים בבית האסורים נמצא המלך עובר, א"ל חד, תבע דקיון דידי, אמר אפקוהו. אמר ליה חבריה, יבעי דיני גבך, אילו אמרת תבוע דקיון דידין כמה דאפקך, כן אפקני, וכדו דאמרת תבע דקיון דידי, לך אפיק, לי לא אפיק. כך, אילו אמרת ואנו הולכים ערירים, כמה דיהיב לך כן יהיב לי, וכדו דאמרת אנכי הולך ערירי, לך יהיב, ולי לא יהיב.

אונקלוס

אֶת־זֶרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מִרְבִּי: יא וַיֹּאמֶר לָהּ מִלֵּאךְ יִהְיֶה הַנֶּגֶד הָרָה וַיִּלְדֶּת בֶּן וַקְרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל כִּי־שָׁמַע יִהְיֶה אֶל־עֵינֶיךָ: יב וְהוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם יָדוֹ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ וְעַל־פָּנָיו כָּל־אֲחָיו יִשְׁכָּן: יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֵאִי כִּי אָמְרָה הַגֵּם הַלֵּם רֵאִיתִי אַחֲרַי רֵאִי: יד עַל־כֵּן קָרָא לְבָאָר בְּאֵר לַחַי רֵאִי הֵנָּה בֵּין־קְדֹשׁ וּבֵין בְּרֵד: טו וַתֵּלֶד הַגֵּר לְאַבְרָם בֶּן וַיִּקְרָא אֲבָרָם שֵׁם־בְּנֵוֹ אֲשֶׁר־יִלְדָה הַגֵּר יִשְׁמַעְאֵל: טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְיָשָׁב שָׁנִים בְּלִדַת־הַגֵּר אֶת־יִשְׁמַעְאֵל לְאַבְרָם: טז

ית בנייכי ולא יתמנן מסגי: (יא) ויאמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: (יב) והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכולא ואף אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: (יג) וצליאת בשמא דיי דאתמלל עמה ואמרת את הוא אלהא חזי כולא ארי אמרת הברם הכא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: (יד) על בן קרא לבירא בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה הא היא בין רקם ובין חגרא: (טו) וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: (טז) ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם:

ז. תפילתך. ח. מורד באנשים, הוא יצטרך לכולם ואף אנשים יהיו צריכים לו. ט. והתפללה בשם. י. אמרת אתה הוא אלוה רואה הכל. יא. שהתגלה אלי. יב. מלאך הברית נתגלה עליו הרי היא בין רקם ובין חגר.

רש"י

סצורה הייתי שאף הלום צמדצרות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם צציתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים, ומדע שהיתה רגילה לראות, שהרי מנחם ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות (שופטים יג כג) וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי רואי - כתרנומו, צירא דמלאך קימא איתחזי עלה: (טו) ויקרא אברם שם וגו' - אף על פי שלא שמע אברהם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל, שרמה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו' - לשצחו של ישמעאל נכתב, להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

(יא) הנך הרה - כשתשוצי תהרי, כמו הנך הרה להשת מנחם (שופטים יג ה): וילדת בן - כמו וילדת, ודומה לו ישצב בלבנון מקננת צאריזים (יכמה כג כג): וקראת שמו - כווי הוא, כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק (להלן יז ט): (יב) פרא אדם - ארובצ מדצרות לנוד חיות, כמו שכתוב (להלן כ ט) וישצב צמדצר ויהי רצה קשת: (יד) ידו בכף - לסטיס: (טו) ויד כל בו - הכל שונאין אותו ומתגרין צוקה: ועל פני כל אחיו ישכון - שיהיה זרעו גדול: (יג) אתה אל ראי - נקוד חטף קמץ, מפני שהוא שם דבר, גלול הראה, שרואה בעלצון של עלוצין: (ס"א דבר אחר, אתה אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלא - לשון תימה, וכי

מקורי רש"י

ידו בכל ויד כל בו (בראשית טז יב), אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלו אותה. קה. עי' תרגום יונתן: ידוי יתפרעון מן בעלי דבבוי וידי דבעלי דבבוי יתושטון לאבאשא ביה. קו. עי' בראשית רבה (פרשה מה ס"י י): אתה אל ראי, אמר רבי אייבו אתה הוא רואה בעלבון של עלובין. קז. עי' בראשית רבתי: ויקרא אברם שם בנו. כיון אברהם ברוה"ק, וקרא שמו כשם שאמר המלאך להגר ולא נצרך לך.

קג. עי' שם (ס"י ט): והוא יהיה פרא אדם, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר, שהכל יהיו גדלים ביישוב והוא יהיה גדל במדבר. רבי שמעון בן לקיש אמר פרא אדם וודאי, שהכל בוזים ממון והוא בוזו נפשות. קד. עי' איכה רבה (פרשה ג): הלך לו למדבר פארן אצל בני ישמעאל, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו מה כתיב בה, אמר להם, לא תגנוב (שמות כ יג). אמרו לו היא ירושת אבינו,

אונקלוס

(א) וְהָיָה אֲבָרָם בַּר תְּשָׁעִין וְתִשְׁעִין שְׁנַיִן וְאַתְּגָלִי"י לְאֲבָרָם וְאָמַר לִיָּה אֲנָא אֵל שְׁדֵי פְלַחִי קְדָמִי וְהָיָה שְׁלִים: (ב) וְאַתָּן קִימִי בִּין מִימְרֵי וּבִינָךְ וְאַסְגִי יַתָּךְ לְחֻדָּא לְחֻדָּא: (ג) וּנְפַל אֲבָרָם עַל אַפּוּהִי וּמְלִיל עֲמִיָּה יִי לְמִימְרֵ: (ד) אֲנָא הָא גְזַר קִימִי עִמָּךְ וְתַהִי לְאָב סְגִי עִמָּמִין: (ה) וְלֹא יִתְקַרִי עוֹד יַת שְׁמָךְ אֲבָרָם וְיַהִי שְׁמָךְ אֲבָרָם אֲרִי לְאָב סְגִי עִמָּמִין יְהַבְתִּיךְ: א. והתגלה. ב. תעבוד. ג. דברי. ד. מילת בריתי.

יז א ויהי אברם בן־תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל־אברם ויאמר אליו אני־אל שדי התהלך לפני והיה תמים: ב ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד: ג ויפל אברם על־פניו וידבר אתו אלהים לאמר: ד אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים: ה ולא יקרא עוד את־שמך אברם והיה שמך אברהם כי אברהם המון גוים נתתוך:

רש"י

ברית של אהבה, וברית הארץ, להורשה לך על ידי מצוה זו: (ג) ויפל אברם על פניו - ממורא השכינה, שעד שלא מל לא היה צו כח לעמוד, ורוח הקודש נצטת עליו, וזה שנאמר צבלעם (במדבר כד ט) נפל וגלוי עינים. צברייתא דר"א מנאמי כן ק"י: (ה) כי אב המון גוים - לשון נוטריקון של שמוק"י. ור"ש שהיתה צו צחלה, שלא היה אז לאלא לארס שהוא מקומו, ועכשיו אז לכל העולם ק"י. ואפילו ר"ש שהיתה צו מתחלה לא זזה ממקומה, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע, שנאמר (במדבר יג טו) ויקרא משה להושע בן נון יהושע ק"י:

יז (א) אני אל שדי - אני הוא שיש די צאלהוטי לכל צריה, לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לחלוא ולפטרוני. וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו, והכל לפי הענין ק"י: התהלך לפני - כתרגומו פלח קדמי, הדצק בעבודתי: והיה תמים - חף זה נווי אחר נווי, היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו, התהלך לפני צמנות מילה וצדצר הזה תהיה תמים, שכל זמן שהעלה בך אתה צעל מוס לפני ק"י. דצר אחר, והיה תמים, עכשיו אתה חסר ה' איצרים, צ' עינים צ' אזנים וראש הגויה, אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ"ח כמנין איצריך ק"י: (ב) ואתנה בריתי -

מקורי רש"י

הנה ערלה אזנם ערלת הלב דכתיב (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם ערלת לשון דכתיב (שמות ו) ערל שפתים ערלת בשר דכתיב ומלתם את בשר ערלתכם (בראשית יז) אם אמול אחד מאלו, נמצאתי חסר מאברי. אמר לו הקב"ה, מה אתה סבור, שאתה תמים שלם, אתה חסר מחמשה אברים, אמר לו הקב"ה, עד שלא תמול היה שמך אברם, א' אחד ב' שנים ר' מאתים מ' ארבעים, הרי מאתים וארבעים ושלשה, ומנין אברים שבאדם רמ"ח. מול, והיה תמים. כשמל, א"ל הקב"ה, לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם. הוסיף לו ה' חמשה מנין רמ"ח אברים. לפיכך והיה תמים. ק"י. ע"י שם (סי' כ) ויפל אברהם על פניו עד שלא מל כל זמן שהיתה השכינה מדברת עמו היה נופל, משמל היה מסיח עמו והיה עומד. שנאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ולא עוד, אלא היה נגלה עליו והוא יושב, שנא' וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו'. ק"י. ע"י ילקוט שמעוני תורה (רמז פא): מנין לנוטריקון מן התורה שנאמר כי אב המון גוים נתתוך ק"י. ע"י ברכות (יג ע"א): אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. ק"י. ע"י בראשית רבה (פרשה מז סי' א): א"ר יהושע בן קרחה, יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק תציו לשרה וחציו לאברהם. אמר רבי שמעון בן יוחאי, יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה. אמר לפניו, רבש"ע, בשביל שאני קטנה שכאותיות הוצאתי משרה

קח. ע"י בראשית רבה (פרשה מ"ו סי' ג): אמר לו הקדוש ב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם, ואם אין את מקבל עליך לימול, דיי לעולמי עד כאן, ודייה לערלה עד כאן, ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן. אמר, עד שלא מלתי, היו באים ומזדווגים לי, תאמר משמלתי הן באין ומזדווגים לי, אמר לו הקב"ה, אברהם, דייך שאני אלוהך, דייך שאני פטרוניך. ולא לך לעצמך, אלא דיי לעולמי שאני אלוהו, דיו לעולמי שאני פטרונו. רבי נתן ורבי אחא ורבי ברכיה בשם רבי יצחק, אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים דיי לארץ דיי, שאלולי שאמרתי להם דיי, עד עכשיו היו נמתחים והולכים. תני משום רבי אלעזר בן יעקב, אני הוא שאין העולם ומלואו כדי לאלהוטי, תרגום עקילוס אכסיוס ואנקוס. ק"י. ע"י נדרים (לא ע"ב): רבי אומר, גדולה מילה, שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם, עד שמל, שנאמר (בראשית יז), התהלך לפני והיה תמים. וע"י בראשית רבה (פרשה מז סי' א): אמר ר' יודן, מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד, העבר אותו ובטל המום, כך אמר הקב"ה לאברהם, אין בך פסולת אלא הערלה, העבר אותה ובטל המום, התהלך לפני והיה תמים. ק"י. ע"י מדרש תנחומא לך לך (סי' טז): כשאמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים התחיל תמה אמר עד עכשיו אני תמים אם אני מל אהיה חסר, חמש ערלות הן, ארבע באדם ואחד באילן, ערלת האזן כתיב בה (ירמיה י)

אונקלוס

ו והפֿרתי אֶתְךָ בְּמֵאד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם
 וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ: שביעי ז והקמתי את־בריתי
 ביני ובינך וּבִין זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית
 עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ:
 ח וּנְתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ
 אֶת כָּל־אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהִיְיִתִי לָהֶם
 לְאֱלֹהִים: ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה
 אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתָּה זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם:
 י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבִין
 זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ הַמּוֹלֵד לָכֶם כָּל־זָכָר: יא וּנְמַלְתֶּם
 אֶת בְּשָׂר עֶרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי
 וּבֵינֵיכֶם: יב וּבֶן־שְׁמֹנֶת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־
 זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנֵת־כֶּסֶף מִכָּל בֶּן־
 נָכָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרְעֶךָ הוּא: יג הַמּוֹלֵד אֶל יְמֹלֵד

(ו) ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך
 לכינשון ומלכין דשליטין בעממיא
 מינך יפקון: (ז) ואקים ית קיימי
 בין מימרי ובינך ובין בנך בתוך
 לדריהון לקיים עלם למהוי לך
 לאלהא ולבנך בתוך: (ח) ואפן
 לך ולבנך בתוך ית ארע תותבותך
 ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם
 ואהוי להון לאלהא: (ט) ואמר יי
 לאברהם ואפן ית קיימי תיטר אפן
 ובנך בתוך לדריהון: (י) בין קיימי
 דתטרון בין מימרי וביניכון ובין
 בנך בתוך למגור לכון כל דכורא:
 (יא) ותגזרון ית בשרא דעורלתכון
 ויהי לאת קיים בין מימרי וביניכון:
 (יב) ובר תמניא יומין יתגזר לכון
 כל דכורא לדריכון יליד ביתא
 וזבין כספא מכל בר עממין דלא
 מבנך הוא: (יג) אתגזרא יתגזרון
 ה. לקהלות. ו. השולטים בעמים. ז. דברי.
 ח. דברי. ט. עמים.

רש"י

שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם -
 כמו ומלחם, והנו"ן צו ימירה ליסוד הנופל צו
 לפרקים, כמו נ' של נושך ונ' של נושא. (ונמלתם
 כמו ונשאתם, אזל ימול לשון יפעל, כמו יעשה יאכל) (ברש"י
 יסן ע"ט): (יב) יליד בית - שילדתו השפחה צצית
 (שבת קלה ע"ג): ומקנת כסף - שקנאו משנולד (סג):
 (יג) המולד ימול יליד ביתך - כאן כפל עליו ולא
 אמר לחי ימים, ללמדך שיש יליד צית נמול לאחד
 (ס"א לאחר שמנה ימים) כמו שפורש צמסכת שבת
 (דף קלה ע"ג) ק"ט:

(ו) ונתתיך לגוים - ישראל ואדום, שהרי ישמעאל
 כבר היה לו ולא היה מצטרו עליו: (ז) והקמותי
 את בריתי - ומה היא הצרית, להיות לך לאלהים:
 (ח) לאחזת עולם - ושם אהיה לכם לאלהים, אזל בן
 ישראל הדר צחול"ל כמו שאין לו אלוה"ק"י: (ט) ואתה -
 וי"ו זו מוסיקף על ענין ראשון, חני הנה צריתי אתך
 ואתה הוי זהיר לשמרו, ומה היא שמירתו, זאת צריתי
 אשר תשמרו וגו' המולד לכם וגו': (י) ביני וביניכם
 וגו' - אותם של עכשיו: ובין זרעך אחרוך -
 העתידין להולד אחריך: המולד - כמו להמול, כמו

מקורי רש"י

תליא. כתנאי, יש יליד בית שנימול לאחד, ויש יליד בית שנימול
 לשמנה, יש מקנת כסף שנימול לאחד, ויש מקנת כסף שנימול
 לשמנה. יש מקנת כסף שנימול לאחד, ויש מקנת כסף שנימול
 לשמונה. כיצד, לקח שפחה מעוברת, ואחר כך ילדה, זהו מקנת
 כסף הנימול לשמונה. לקח שפחה וולדה עמה, זו היא מקנת כסף
 שנימול לאחד. ויש יליד בית שנימול לשמנה, כיצד, לקח שפחה
 ונתעברה אצלו וילדה, זהו יליד בית הנימול לשמנה. רב חמא אומר,
 ילדה ואחר כך הטבילה, זהו יליד בית שנימול לאחד. הטבילה
 ואחר כך ילדה, זהו יליד בית הנימול לשמנה.

הצדקת, א"ל הקב"ה, לשעבר היית משמה של נקבה, ובסופן של
 אותיות, עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשן של אותיות, שנאמר
 (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. א"ר מנא לשעבר
 היתה שרי לעצמה עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם.
 קטו. עי' כתובות (קי ע"ב): כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש
 לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. שנא'
 לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. וכל שאינו דר בארץ
 אין לו אלוה, אלא לומר לך, כל הדר בחוץ לארץ כאילו עובד
 עבודת כוכבים. קטז. ז"ל: לשמנה ודאי מהלינך ליה, הא בהא

אונקלוס

יִלֵּיד בֵּיתְךָ וּזְבִין כְּסָפְךָ וּתְהִי קִיּוּמִי
 בְּבִשְׂרִיכוֹן לְקִיּוּם עָלַם: (יד) וְעָרַל
 דְּכוּרָא דְלֹא יִגְזַר יִת בְּשָׂרָא
 דְּעוּרְלָתֶיהָ וְיִשְׁתַּיְצִי אֲנָשָׁא הֵהוּא
 מִעַמִּיהָ יִת קִיּוּמִי אֲשַׁנִּי: (טו) וְאָמַר
 יי לְאַבְרָהָם שְׂרִי אֲתָתְךָ לֹא תִקְרִי יִת
 שְׁמָה שְׂרִי אָרִי שְׂרָה שְׁמָה:
 (טז) וְאָבְרַךְ יִתָּה וְאָף יִהְיֶה מִינָה לְךָ
 בֶּר וְאַבְרָכִינָה וּתְהִי לְכִינְשׁוֹן מְלָכִין
 דְּשְׁלִיטִין: בְּעַמְמָא מִינָה יְהוֹן:
 (יז) וְנִפְל אֲבָרָהָם עַל אֲפוּהֵי וְתַדִּי
 וְאָמַר בְּלִבִּיהָ הִלְבַּר מָאָה שְׁנִין יְהִי
 וְלִד: וְאִם שְׂרָה הִבֵּת תִּשְׁעִין שְׁנִין
 תֵּלִיד: (יח) וְאָמַר אֲבָרָהָם קְדָם יי
 י. וְיוֹשֵׁמֵד הָאִישׁ. יא. שִׁינָה. יב. לְקַהֲלוֹת.
 יג. הַשּׁוֹלְטִים. יד. יִהְיֶה לוֹ יֵלֵד. טו. לְפָנֵי.

יִלֵּיד בֵּיתְךָ וּמְקַנַּת כְּסָפְךָ וְהִיתָה בְּרִיתִי בְּבִשְׂרִיכֶם
 לְבְרִית עוֹלָם: יד וְעָרַל | זָכַר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת־
 בְּשָׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִעַמִּיהָ אֶת־
 בְּרִיתִי הַפֶּר: טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם
 שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָה שְׂרִי כִּי שְׂרָה
 שְׁמָה: טז וּבְרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֶּן
 וּבְרַכְתִּיהָ וְהִיתָה לְגוֹיִם מְלָכִי עַמִּים מִמֶּנָּה יְהוּ:
 יז וַיִּפֹּל אֲבָרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ
 הִלְבַּן מֵאָה־שָׁנָה וְיֵלֵד וְאִם־שְׂרָה הִבֵּת־תִּשְׁעִים
 שָׁנָה תֵּלֵד: יח וַיֹּאמֶר אֲבָרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים

רש"י

שָׂרָה. צ"ר (פני"ג סי' ט) רמזו צמקנת קכ"א: (יז) ויפול
 אברהם על פניו ויצחק - זה תרגם אונקלוס ומדי
 לשון שמחה, ושל שרה (להלן יח ט) לשון מחוך, למדת
 שאצרהם האמין ושמה ושרה לא האמינה ולגלגה, וזהו
 שהקפיד הקצ"ה על שרה ולא הקפיד על אצרהם:
 הלבן - יש תמיהות שהן קיימות, כמו הנגלה נגליתי
 (שמואל א' ז טו), הרוחה חפה (שמואל ב' טו טו). חף זו היא
 קיימת, וכך אמר זלצו, הנעשה חסד זה לאחר מה
 שהקצ"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה -
 היתה כדאי לילד. ואף על פי שדורות הראשונים היו
 מולידים בני ת"ק שנה, צימי אצרהם נתמעטו השנים
 כבר וצא תשות כח לעולם. ולא ולמד מעשרה דורות
 שמנח ועד אצרהם שמהרו תולדותיהם בני ס' וצני ע':

(יד) וערל זכר - כאן למד שהמילה צאמו מקום
 שהוא ניכר צין זכר לנכזה ק"י: אשר לא ימול -
 משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אצל אציו אין ענוש
 עליו כרת, אצל עוצר צעשה ק"י: ונכרתה הנפש -
 הולך ערירי ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את
 שמה שרי - דמשמע שרי לי ולא לאחרים, כי שרה
 קתם שמה, שמה שרה על כלק"י: (טז) וברכתי
 אתה - ומה היא הצרכה, שחזרה לנערותה, שנאמר
 (להלן יח ט) היתה לי עקנה ק"י: וברכתי - צהנקת שדים
 כשנצרכה לכך ציוס משמה של יצחק, שהיו מרננים
 עליהם שהציאו אסופי מן השוק ואומרים צנוו הוא,
 והציאה כל אחת צנה עמה ומניקתה לא הציאה והיא
 היניקה את כולם הוא שנאמר (להלן כא ו) היניקה צנים

מקורי רש"י

קכ"א. ז"ל: היניקה בנים שרה היניקה בן אין כתיב כאן, אמנו שרה
 היתה צנועה יותר מדאי, אמר לה אבינו אברהם, אין זו שעת הצניעות,
 אלא גלי את דריך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים,
 גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעינות, והיו מטרוניות באות
 ומניקות את בניהם ממנה. והיו אומרות אין אנו כדי להניק את בנינו
 מחלבה של צדקת. ע"י בבא מציעא (פז ע"א): ותאמר מי מלל
 לאברהם הניקה בנים שרה. כמה בנים הניקה שרה, אמר רבי לוי אותו
 היום שגמל אברהם את יצחק בנו, עשה סעודה גדולה. היו כל אומות
 העולם מרננים ואומרים ראייתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק
 ואומרים בנינו הוא, ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד
 דבריהם, מה עשה אברהם אבינו, הלך וזימן כל גדולי הדור, ושרה
 אמנו זימנה את נשותיהם, וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה, ומניקתה
 לא הביאה, ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעיינות
 והניקה את כולן.

ק"י. ע"י שבת (קח ע"א): מניין למילה שבאותו מקום, נאמר כאן
 ערלתו, ונאמר להלן ערלתו, מה להלן דבר שעושה פרי, אף כאן דבר
 שעושה פרי, דברי רבי יאשיה. רבי נתן אומר, אינו צריך, הרי הוא
 אומר וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו, מקום שניכר בין
 זכרות לנקבות. ק"ח. ע"י קידושין (כט ע"א): למולו מנלן, דכתיב
 וימל אברהם את יצחק בנו, והיכא דלא מהליה אבוה מיחייבי בי דינא
 למימהליה. דכתיב המול לכם כל זכר, והיכא דלא מהליה בי דינא
 מיחייב איהו למימהל נפשיה, דכתיב וערל זכר אשר לא ימול את
 בשר ערלתו ונכרתה. ק"ט. ע"י ברכות (יג ע"א): שרי היא שרה
 בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו.
 קכ. ע"י בראשית רבה (פרשה מז ס"ב): וברכתי אותה וגם נתתי
 ממנה לך בן. רבי יהודה ורבי נחמיה, ר"א וברכתי אותה ליתן לה בן,
 וברכתיה לברכת החלב. א"ל רבי נחמיה, וכי כבר נתבשרה בחלב,
 והלא עדיין לא נתעברה, אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה.

אונקלוס

לוי ישמעאל יתקיים קדמך: (יט) ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמייה יצחק ואקים ית קיימי עמיה לקיים עלם לבנוהי בתרוהי: (כ) ועל ישמעאל קבילית צלותך הא ברכת יתיה ואפשית יתיה ואסגית יתיה לחדא לחדא תרין עשר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: (כא) וית קיימי אקים עם יצחק ותוליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: (כב) ושיצי למלא עמיה ואסתלק יקרא יי מעלווהי דאברהם: (כג) ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם טז. באמת. יז. קיבלתי תפילתך. יח. והסתלק כבוד.

לו ישמעאל יחיה לפניך: יט ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו: כ ולישמעאל שמעתיך הנה א ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול: כא ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: כב ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: כג ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם

רש"י

והקמתי את בריתי אתו, ולא עם אחרים). ואת בריתי אקים את יצחק (להלן פסוק כה) למה נאמר, אלא למד שהיה קדוש מצטון. דבר אחר, אמר רבי אבהו, מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מנן האמה, כתיב (פסוק כ) הנה בריתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו זה ישמעאל, וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק: את בריתי - ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים - כעננים יכלו, כמו נשיאים ורוח (משלי כה יד) ק"ה: (כב) מעל אברהם - לשון נקיה הוא כלפי שכניה. ולמדנו שהנדיקים מרכבחו של מקוס קבי:

יח) לו ישמעאל יחיה - הלואי שיחיה ישמעאל, איני כדאי לקבל מתן שכר כזה ק"ב: יחיה לפניך - יחיה זיראתך, כמו התהלך לפני, (לעיל פסוק ה), פלח קדמי: (יט) אבל - לשון אמת דברים, וכן הצל השמים הנחנו (להלן מז כה), הצל בן אין לה (מלבי"ם ד ד יד): וקראת את שמו יצחק - על שם הנחוק. ויש אומרים, על שם העשרה נסיונות ונ' שנה של שרה ונ' ימים שנימול וק' שנה של אברהם ק"ב. (ס"א ואת בריתי למה נאמר, הרי כבר כתיב (לעיל פסוק ט) ואפסה את בריתי תשמר אפסה ונרעך וגו', אלא לפי שאומר והקמתי וגו' (לעיל פסוק י) יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום, תלמוד לומר

מקורי רש"י

ואת בריתי אקים את יצחק. קכה. ע"י שם: א"ר יצחק כתיב, כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מט) אלו בני גבירה. וישמעאל אינו מעמיד י"ב, אלא אותן נשיאים, היך מה דאת אמר נשיאים ורוח וגשם אין (משלי כה). אבל אלו מטות, כמה דאת אמר שבעות מטות אומר סלה (חבקוק ג), ואת בריתי אקים את יצחק. קכו. ע"י שם (סי ו) ויכל לדבר אתו, תני, הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות. ממי את למד, מאברהם. פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו. אמר להן, נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכך תחלה, אח"כ אני מדבר עמכם. כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו, אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר. א"ל, הפטר בשלום. ה"ד ויעל אלהים מעל אברהם. אר"ל האבות הן המרכבה, שנא' ויעל אלהים מעל אברהם, ויעל מעליו אלהים (בראשית כה) והנה ה' נצב עליו.

קכב. ע"י בראשית רבה (פרשה מז סי' ד): לו ישמעאל יחיה לפניך ר' יודן בשם רבי יהודה בר סימון אמר משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונה א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונה שלך א"ל לא תמלא רוחי קריר הלואי קדמייתא לא תמנע כך לו ישמעאל יחיה לפניך ויאמר אלהים אבל שרה אשתך. קכג. ע"י ילקוט שמעוני תורה (רמז מה): ולמה נקרא יצחק י' על י' נסיונות, צ' שרה היתה בת צ' כשהולידה, ח' שנימול לח', ק' שנים היה אברהם כשהוליד. קכד. ע"י בראשית רבה (פרשה מז סי' ה): ולישמעאל שמעתך, רבי יוחנן בשם רבי יהושע בר חנינא בן הגבירה למד מבן האמה: הנה ברכתי אותך, זה יצחק, והפריתי אותך, זה יצחק, והרביתי אותך זה יצחק. ולישמעאל כבר שמעתי אותך ע"י מלאך. רבי אבא בר כהנא בשם רבי בירי, כאן בן האמה למד מבן הגבירה, הנה ברכתי אותך, זה ישמעאל, והפריתי אותך, זה ישמעאל, והרביתי אותך זה ישמעאל. ק"ו

בראשית יז לך לך

אונקלוס

וגזר ית בשרא דעורלתהון בכרן
 יומא הדין כמא דמליל עמיה יי:
 (כד) ואברהם בר תשעין ותשע שנין
 כד גזר בשרא דעורלתיה:
 (כה) וישמעאל בריה בר תלת עשרי
 שנין כד גזר ית בשרא דעורלתיה:
 (כו) בכרן יומא הדין איתגזר אברהם
 וישמעאל בריה: (כז) וכל אנשי
 ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן
 בני עממיא^ט אתגזרו עמיה: פ פ פ
 ט. עמים.

וימל את־בשר ערלתם בעצם היום הזה באשר
 דבר אתו אלהים: מפטיר כד ואברהם בן־תשעים
 ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: כה וישמעאל
 בנו בן־שלוש עשרה שנה בהמלו את בשר
 ערלתו: כו בעצם היום הזה נמול אברהם
 וישמעאל בנו: כז וכל אנשי ביתו יליד בית
 ומקנת־כסף מאת בן־נכר נמלו אתו: פ פ פ

קכ"ו נמל"ו סימן. ומפטירין למה תאמר בישעיה סימן מ:

רש"י

נאמר אלא עמו. ז"ר. רש"י ישן): (כה) בהמלו את
 בשר ערלתו - צאצאם לא נאמר את, לפי שלא
 היה חסר אלא חתוך צער שכזר נתמעך על ידי
 תשמיש, אבל ישמעאל שהיה ילד הווקק לחתך ערלה
 ולפרוע המילה, לכך נאמר זו את־קב"ה: (כו) בעצם
 היום הזה - שמלחו לאצרהם ז"ט שנה ולישמעאל
 י"ג שנים, נמול אצרהם וישמעאל בנו:

חפ"ת פרשת לך

מקורי רש"י

ימלל נמול אברהם. קכח. ע"י שם (סי' ח): ואברהם בן תשעים
 ותשע וגו', הכא את אמר בשר ערלתו, ולהלן כתיב את בשר ערלתו,
 אלא אברהם ע"י שנתמעך ע"י אשה, כתיב בשר ערלתו, ישמעאל
 שלא נתמעך ע"י אשה כתיב את בשר ערלתו.

(כג) בעצם היום - זו ציוס שנלטה, ציוס ולא
 זלילה. לא נתיירא לא מן הגוים ולא מן הליננים, ושלא
 יהיו אויביו וזני דורו חומרים חילו ראינוהו לא
 הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום קב"ה: וימל -
 לשון ויפעל: (כד) בהמלו - צהפעלו, כמו צהצקאס
 (לעיל ז ד). (כהמולו, נטל אצרהם סכין ואחו צערלתו ורנה
 לחתוך והיה מחירא שהיה זקן, מה עשה הקצ"ה, שלא ידו
 ואחו עמו, שנאמר וקרות עמו הצרית (נחמיה ט ט), לו לא

קכז. ע"י שם (סי' ט): בעצם היום הזה נמול אברהם. א"ר ברכיה לא
 מראש בסתר דברתי (ישעיה מח), (אלא) אמר הקב"ה אלו מל
 אברהם בלילה, היו כל בני דורו אומרים בכך וכך, אלו היינו רואים
 אותו לא היינו מניחים אותו לימול, אלא בעצם היום הזה דרגש ליה

הפטרת לך לך

ישעיהו מ

(כו) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור: (כח) הלא ידעת
 אם־לא שמעת אלהי עולם| יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו: (כט) נתן
 ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: (ל) ויעפו נערים ויגעו ובחורים פשול יפשו: (לא) וקוי יהוה
 יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו: פ פרק מא (א) החרישו אלי אפים
 ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרה: (ב) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו
 יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: (ג) ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו
 לא יבוא: (ד) מי־פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא: (ה) ראו
 איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתינו: (ו) איש את־רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק: